

מס הכנסה – ל"בני זוג"?

עבודה סמינריונית במסגרת הקורס: רפורמות במס ומדיניות מס בישראל (62840)

בהנחיית פרופ' דוד גליקסברג

מגישה: נעמה גולדברג

האוניברסיטה העברית בירושלים

תוכן העניינים

3	א. מבוא.....
4	ב. אקספוזיציה – מושגי יסוד.....
4	(א) מיסוי נפרד – "מודל הפרדה".....
6	(ב) מסוי מאוחד – "מודל האיחוד".....
6	(ג) מיסוי מעורב – "איחוד והפרדה".....
9	ג. מה עניין שמיטה להר סיני?.....
10	(1) שיקולים תוך מיסויים.....
15	(2) שיקולים חוץ מיסויים.....
16	(א) יעילות כלכלית ונייטרליות של מערכת המס.....
19	(ב) השפעות חלוקתיות בתוך אותו מישור התייחסות.....
20	(ג) השפעות פוליטיות וחברתיות.....
25	ד. מודלים – איך זה קורה?.....
25	(א) ישראל.....
30	(ב) משפט משווה.....
35	ה. ניתוח נורמטיבי – הדין הראוי.....
36	(1) שיקולים תוך-מיסויים.....
39	(2) שיקולים חוץ-מיסויים.....
42	(3) תרומתה של התאוריה הקווירית.....
49	(4) מסקנות.....
50	ו. סיכום.....
52	ז. בבליוגרפיה.....

א. מבוא

מערכת המס ניצבת על כל צעד ושעל בהתלבטויות אודות המס הנורמטיבי. אנו רוצים למסות במידה שווה את כולם, אולם גם רוצים להתחשב בפרמטרים הייחודיים של כל אחד מן הנישומים המשפיעים על יכולתו לשלם מס, ובהתאם, את המשמעות של המס שניקח ממנו. במסגרת רשימה קצרה זו נשאל אם ראוי להתייחס למצבו הזוגי של אדם במסגרת השיקולים בקביעת מסגרת המס הנורמטיבי.

מבחינה עיונית היה עליי לפתוח בהסבר אודות הקריטריונים למס טוב, אולם לשם הנהרת הדברים ופישוט הדיון נפתח קודם כל בהסבר קצר אודות מושגי היסוד של שיח מיסוי בני זוג. לאחר מכן נסקור את השיקולים השונים העשויים להיות רלוונטיים בעת בחינת מודל המס הנורמטיבי הראוי למיסוי בני זוג. משם נעבור לראות כיצד מיושמים מודלים תיאורטיים אלו בשיטות משפט קיימות בעולם (תוך התמקדות ביישומים עכשוויים והימנעות ככל הניתן ובמגבלות יכולות המחקר שלי מניתוח מצבים היסטוריים) מתוך נסיון הן לראות אם ישנה מדינה המצליחה להחיל בה מודל מס טוב במיוחד בהקשר מיסוי בני זוג, והן על מנת לראות מה אומרת "חכמת ההמון" על המיסוי הראוי של בני זוג. משם נסיים בחלק שהינו הקצר ברשימה זו, אולם מבחינתי הינו העיקרי, והוא הניתוח הנורמטיבי של מודל המס הראוי.

לפני שאתחיל, אפתח במספר הסתייגויות:

(א) במסגרת רשימה קצרה זו התמקדתי במיסוי בני זוג, באופן מובחן ממיסוי משפחות, וזאת בשל קוצר היריעה, והרצון לתחום שאלה תיאורטית מובחנת. על כן השתדלתי ככל הניתן להבחין בין השאלות העולות רק כלפי בני זוג ובין כאלה הרלוונטיות רק כאשר בני זוג אלו הרחיבו את משפחתם ויש להם ילדים.

(ב) לשאלה אם ראוי שתהיה נפקות בין מיסוי יחיד למיסוי בני זוג משמעות רק במערכת מס פרוגרסיבית, שאם לא כן מה לי בני זוג ומה לי שאינם בני זוג, הרי גם כך נמסה את הכנסתם באותה המידה. מכיוון שמערכת המס הפרוגרסיבית נראית לי ראוייה, ומכיוון שגם קצרה היריעה מלאתגר אותה, נצא מתוך נקודת הנחה זו במסגרת הרשימה.

(ג) במסגרת הרשימה אני בוחרת להישאר במישור התיאורטי. אמירה זו מתייחסת לשניים. ראשית, אינני מתכוונת להתייחס לדין הנוהג אלא על מנת לבקרו ולהצביע על נקודות החולשה שלו. אין בכוונתי להציע הצעות לשיפור בתוך הדין הנוהג, אלא לנסות ולמצוא דין אידיאלי, אשר מידת אפשרות יישומו בתוך מערכת המס הנוהגת איננה נושא בו ארצה לדון במסגרת רשימה זו. שנית, גם בסופו של יום אין בכוונתי להגיע למסקנה חותכת. אצביע על השיקולים השונים ועל השלכותיהם במודלים שונים, אך לא ארד לרזולוציות הפתרון הקונקרטי הנראה ראוי בעיניי, אלא יותר קריאת כיוון. זאת בשל חוסר רצון ואף חוסר ביכולת, בהיעדר הבנה כלכלית יסודית, ליצור מערכת המקיימת את כלל מערכת התמריצים וההשלכות הכלכליות הראויים במדינת ישראל.

ב. אקספוזיציה – מושגי יסוד

כאמור, המיקום הגיאומטרי הראוי לפירוט המודלים התיאורטיים למיסוי בני זוג הינו לאחר קיום דיון מעמיק בשיקולים השונים המשחקים תפקיד בבחינת השאלה.¹ עם זאת, נראה שעל מנת שנוכל להסביר את השיקולים השונים המשחקים תפקיד יש צורך קודם כל להסביר את האפשרויות הקיימות למיסוי, לכל הפחות באופן גס. זאת נעשה בפרק זה. נראה גם מהן נקודות החוזק והחולשה של כל אחת מן האפשרויות, בראי השיקולים הנורמטיביים אותם יש לקחת בחשבון בעת הערכת מודל למיסוי, גם כאן וגם בהמשך הדרך.

(א) מיסוי נפרד – "מודל הפרדה"

מודל הפרדה משמעותו שכל אחד מבני הזוג ממוסה בפני עצמו, כלומר, יחידת המיסוי הינו הנישום כאדם אחד, ולא "הזוג".² המודל אינו מייחס חשיבות, בעת המיסוי, לנישואיהם של הנישומים, והם ממוסים בדיוק כפי שהיו ממוסים עובר לנישואיהם.

¹ כפי שאכן נשתדל לעשות להלן, בפרק ג'.

² רפעת עזאם "מיסוי בני זוג בדין הישראלי, הגיעה השעה לאמץ מודל הפרדה" עלי משפט ה' 179, 181-182 (2006) (להלן: עזאם (מאמר)).

אדם מרוויח 10,000 ₪ וחווה 6,000 ₪, ביחד – 16,000 ₪. במערכת המס במדינה בהם חיים נטל המס הינו 10% על הכנסה עד 5,000 ₪, 20% על הכנסה בין 5,000 ₪ לבין 8,000 ₪ ו-30% מס על הכנסה למעלה מ-8,000 ₪. עובר להפיכתם לבני זוג שילם אדם 1,700 ₪ כמס הכנסה (10% של 5,000 ₪ = 500 ₪ + 20% של 3,000 ₪ = 600 ₪ + 30% של 2,000 ₪ = 600 ₪) וחווה שילמה 700 ₪ כמס הכנסה (10% של 5,000 ₪ = 500 ₪ + 20% של 1,000 ₪ = 200 ₪). אדם וחווה החליטו לחבור ולהיות בני זוג, ועתה נטל המס עליהם ביחד, לפי מודל ההפרדה, הינו 2,400 ₪, כפי שהיה גם לפני זוגיותם החדשה.

בכך ממוסים אדם וחווה כפי שימוסו שני יחידים. עם זאת, נטל המס הרובץ עליהם, כתא זוגי, יהיה שונה מזוג המרוויח את אותו הסכום בסכך הכל אך בחלוקה שונה. דוד מרוויח 8,000 ₪ לחודש וכך גם אביגיל, וביחד – 16,000 ₪ לחודש. על פי אותה שיטת מיסוי פרוגרסיבית במדינתם, דוד ישלם 1,100 ₪ כמס הכנסה (10% של 5,000 ₪ = 500 ₪ + 20% של 3,000 ₪ = 600 ₪), וכך גם תשלם אביגיל. ביחד ישלמו, על הכנסה משותפת בת 16,000 ₪, 2,200 ₪ כמס הכנסה, 200 ₪ פחות מאשר אדם וחווה. פערים אלו גדלים כאשר רק אחד מבני הזוג עובד. אלקנה מרוויח 16,000 ₪ ואילו חנה אינה עובדת (מרוויחה 0 ₪). על פי שיטת המיסוי אותה תיארו לעיל, ישלם אלקנה 3,600 ₪ (10% של 5,000 ₪ = 500 ₪ + 20% של 3,000 ₪ = 600 ₪ + 30% של 8,000 ₪ = 2,400 ₪). אנו רואים כי ישנו פער עצום בין בני זוג המחלקים ביניהם את ההכנסה באופן שווה לבין בני זוג שאחד מהם מרוויח את מלוא הכנסתם – דוד ואביגיל ישלמו 2,200 ₪ בעוד חנה ואלקנה 3,600 ₪, וזאת על אותו סכום הכנסה כללי לשני בני הזוג. כלומר, זוגות שונים המרוויחים סכומים זהים (גם אם בחלוקה פנימית שונה) ישלמו מס שונה. עם זאת, יש לזכור כי כל הזוגות האלה היו משלמים את אותו סכום מס גם אלמלא היו חיים בזוג, והיו חיים כשני בני אדם רווקים המרוויחים את הסכומים המתוארים לעיל.

ניתן עוד לראות מהתיאור לעיל כי כאשר מוטל מס על הכנסת כל בן זוג בנפרד, זוכים הזוגות להנות ממדרגות המס הנמוכות פעמיים – פעם אחת על כל הכנסה, שכן כל הכנסה מתחילה שוב להיות ממוסה ממדרגת המס הנמוכה ביותר.

(ב) מסוי מאוחד – "מודל האיחוד"

מודל האיחוד מתייחס אל הכנסות שני בני הזוג יחדיו, כאשר יחידת השומה הינה הזוג ולא היחידים.³ הכוונה היא שממסים את כלל הכנסת בני הזוג כאילו היתה הכנסה אחת שהופקה על ידי אדם אחד, והמס על הכנסתם המאוחדת של בני הזוג הינו על פי אותה מדרגת מס שהיה ממוסה יחיד שהיה מרוויח את אותו הסכום. בדוגמה לעיל, למשל, מכיוון ששלושת הזוגות שהוזכרו מרוויחים יחדיו 16,000 ₪, הרי ששלושתם ימוסו ב-3,600 ₪ (10% של 5,000 = 500 ₪ + 20% של 3,000 = 600 ₪ + 30% של 8,000 = 2,400 ₪), ממש כאילו היה זה אחד מבני הזוג והוא בלבד שהפיק את ההכנסות, ואין חשיבות לחלוקת ההכנסות הפנימית בתוך הזוג. כך הגענו למצב בו זוגות המרוויחים סכום זהה ימוסו בצורה זהה. לעומת זאת, בני הזוג שמרוויחים סכומים שונים ימוסו באופן שונה מאשר חבריהם הרווקים המרוויחים את אותם הסכומים, ובדוגמאות של אדם וחווה וכן דוד ואביגיל, הם ימוסו על פי מודל זה ביותר כבדות משמוסו טרם נישואיהם, וממה שימוסו חבריהם הרווקים המרוויחים את אותה המשכורת.

במסגרת מודל זה, נהנים בני הזוג ממדרגות המס הנמוכות רק פעם אחת (במקום פעמיים כפי שהיו נהנים שני יחידים שלכל אחד מהם האפשרות ליהנות ממדרגות המס הנמוכות פעם אחת). כך נטל המס על בני זוג יהיה גבוה יותר מאשר לו היו ממוסים כשני אנשים נפרדים.⁴

(ג) מיסוי מעורב – "איחוד והפרדה"

מודל האיחוד וההפרדה מורכב ממודלים שונים, אשר בבסיסם הרעיון שמשותפים על בני הזוג כיחידה הממוסה, אולם נטל המס המוטל עליהם איננו זהה לנטל המס המוטל על יחיד בעל הכנסה זהה אלא נטל מס הייחודי לזוג.⁵ ישנם אבי-טיפוס שונים הנכללים כולם תחת המטרייה

³ עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, 180-181; רפעת עזאם **מיסוי בני זוג** 1 (עבודת גמר לתואר מוסמך במשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למשפטים, 2001) (להלן: עזאם (תזה)).

⁴ לכאורה שיטת מיסוי זו נראית בלתי סבירה בעליל, אולם בפועל הוא אכן התקיים במספר מקומות בעבר. באנגליה, למשל, היה נוהג מודל זה משנת 1799 ועד שנת 1971, בצרפת משנת 1914 ועד שנת 1945, ובגרמניה עד שנת 1957 (ראו סקירה אצל עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 181 והאסמכתאות שם).

⁵ שם, בעמ' 181-182, עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, 1-2.

הגדולה של מודל ה"איחוד והפרדה" ואסקור כאן כמה מהם ודוגמאות אפשריות מהם. בהמשך, בפרק סקירת המודלים החלים בשיטות משפט שונות בעולם, ניתקל בדוגמאות ספציפיות יותר.⁶

מודל החלוקה – הכנסות בני הזוג מאוחדות, ולאחר האיחוד מחלקים את ההכנסות ביחס מסויים ואז ממסים.⁷ כך כל חלק זוכה ליהנות ממדרגות המס הנמוכות. ניקח לדוגמה מודל חלוקה של 50:50 במערכת המס הנתונה אותה הנחנו לעיל (10% עד 5,000 ₪, 20% על הסכום בין 5,000 ₪ ל-8,000 ₪ ו-30% על כל סכום מעל ל-8,000 ₪), ואת אדם וחווה עליהם דנו לעיל (כזכור, אדם מרוויח 10,000 ₪ וחווה 6,000 ₪). במודל החלוקה קודם נתבר את הכנסות בני הזוג ונגיע לסך 16,000 ₪, ואז נחלק ביחס של 50:50 – 8,000 ₪ ו-8,000 ₪. נמסה כאילו מדובר בשני בני זוג שכל אחד מהם מרוויח 50% מההכנסה, קרי – 8,000 ₪, ובסופו של יום ישלם כל אחד מהם 1,100 ₪ כמס הכנסה (10% של 5,000 = 500 ₪ + 20% של 3,000 = 600 ₪), וביחד 2,200 ₪. אם נמסה בתוך אותה מערכת מס גם את דוד ואביגיל (דוד מרוויח 8,000 ₪ ואף אביגיל 8,000 ₪), נתבר את הכנסותיהם ונגיע ל-16,000 ₪, נחלק ונגיע לייחוס 8,000 ₪ לכל אחד מהם ואף כאן למס של 2,200 ₪ ביחד. המצב יהיה דומה גם לגבי אלקנה וחנה (אלקנה – 16,000 ₪ וחנה 0 ₪), כאשר נתבר את הכנסותיהם ונחלקן, שוב נגיע לייחוס 8,000 ₪ לכל אחד מהם ומיסויים ב-2,200 ₪. כלל הזוגות ימוסו באותו הסכום כאילו הרוויחו כל אחד 8,000 ₪. הם ימוסו בסכום הקטן או שווה לסכום של שני יחידים המרוויחים ביחד 16,000 ₪ (שווה אם כל אחד מהיחידים מרוויח 8,000 ₪, קטן אם החלוקה איננה שוויונית, שכן בחלוקה שאינה שוויונית ישנו ניצול פחות של המדרגות הנמוכות, כפי שגם רואים בפסקה הבאה).

יש לשים לב שניתן לערוך גם חלוקה שאינה 50:50, למשל חלוקה 40:60. בחלוקה כזו, ניקח את אדם וחווה המרוויחים 10,000 ₪ ו-6,000 ₪ בהתאמה. מודל החלוקה כאן יחבר את הכנסותיהם ל-16,000 ₪ ויחלק לפי יחס של 60%-40%, קרי – 9,600 ₪ ו-6,400 ₪. על כך ימוסו בני הזוג על פי מדרגות המס הרגילות – על 9,600 ₪ ישלמו 1,580 ₪ מס הכנסה (10% של 5,000 = 500 ₪ + 20% של 3,000 = 600 ₪ + 30% של 1,600 = 480 ₪) ועל 6,400 ישלמו 780 ₪ נוספים (10% של 5,000 = 500 ₪ + 20% של 1,400 = 280 ₪), סך הכל 2,360 ₪. גם כאן ישלמו שאר הזוגות המוזכרים לעיל את אותו הסכום כמו אדם וחווה, קרי, כאילו אחד מבני הזוג הרוויח 9,600 ₪ ואחד 6,400 ₪, שכן חיבור הסכומים וחלוקתם ביחס של 60:40 תמיד יוביל לאותה

⁶ ראו להלן, פרק ד(2).

⁷ עזאם (מאמר), לעיל הי"ש 2, בעמ' 182.

התוצאה, בהנחה שחיבור הסכומים מוביל לסכום זהה. כמו כן, ביחס חלוקה של 40:60 ימוסו בני הזוג יותר מאשר חלק מהמקרים של שני יחידים (למשל, שני יחידים המרוויחים 8,000 ₪ כל אחד, ואף בחלוקה פחות שוויונית, עד לרמה של יחס בן 41:59), באופן זהה לחלק מהמקרים של שני יחידים (אם שני היחידים מרוויחים באמת אחד 9,600 ₪ ואחד 6,400 ₪) ופחות מחלק מהמקרים (למשל, שני יחידים אשר אחד מהם מרוויח 16,000 ₪ והשני 0 ₪, ואף בחלוקה יותר שוויונית, עד לרמה של יחס בן 39:61).

ניתן לערוך חלוקות שונות בין בני הזוג, ביחס שונה, אך השווה שבכולן הוא שבשיטה זו תמיד ימוסו זוגות המרוויחים את אותו הסכום באופן שווה, ואילו היחס לשני יחידים המרוויחים אותו הסכום יחדיו לא יהיה שווה אלא בנקודה אחת ספציפית.

מודל המדרגות השונות – הכנסות בני הזוג מאוחדות, ולאחר מכן מוחלות על ההכנסה המאוחדת מדרגות מס שונות ממדרגות המס המוחלות על היחידים.⁸ למשל, במערכת המס אותה הזכרנו לעיל ישנו מיסוי פרוגרסיבי ליחידים – 10% על הכנסה עד 5,000 ₪, 20% בין 5,000 ל-8,000 ₪ ו-30% מעבר לכך. מערכת מס בה מוחל מודל המדרגות השונות תייצר מדרגות מס אחרות לחלוטין לבני זוג, למשל – 10% להכנסה משותפת של עד 8,000 ₪, 20% להכנסה משותפת בין 8,000 ל-14,000 ₪ ו-30% מעבר לכך. אדם וחווה, לו לא היו בני זוג, היו ממוסים כך: אדם, המרוויח 10,000 ₪ ישלם 1,700 ₪ כמס הכנסה (10% של 5,000 ₪ = 500 ₪ + 20% של 3,000 ₪ = 600 ₪ + 30% של 2,000 ₪ = 600 ₪) וחווה המרוויחה 6,000 ₪ תשלם 700 ₪ כמס הכנסה (10% של 5,000 ₪ = 500 ₪ + 20% של 1,000 ₪ = 200 ₪), ובסך הכל 2,300 ₪. עם הפיכת אדם וחווה לבני זוג, יאוחדו הכנסותיהם וימוסו רק לאחר מכן. על כן ישלמו יחד 2,600 ₪ (10% של 8,000 ₪ ש"ח = 800 ₪ + 20% של 6,000 ₪ = 1,200 ₪ + 30% של 2,000 ₪ = 600 ₪), סכום הגבוה ב-300 ₪ מהסכום שהיו משלמים בנפרד. יש לשים לב לכך שהעובדה שעתה משלמים בני הזוג יותר אינה אינהרנטית למודל המדרגות השונות. ניתן לקבוע את המדרגות כך שיפיקו תוצאה הגבוהה משני יחידים, נמוכה משני יחידים, או גבוהה מהם בחלק ממדרגות המס ונמוכה מהם במדרגות מס אחרות.

---

⁸ ש.ס.

גם במודל זה יהיה המיסוי של בני זוג המרוויחים את אותו הסכום, ללא קשר לחלוקה הפנימית ביניהם, זהה, שכן יחידת המיסוי היא בני הזוג, והמדרגות מוחלטות באופן שווה על הסכום מבלי להתחשב בחלוקה הפנימית. וגם במודל זה יהיה המיסוי של בני הזוג שונה ממיסוי של שני יחידים המרוויחים את אותו הסכום כמוהם.

מודל הבחירה – ניתנת לבני הזוג הבחירה אם להיות ממוסים כשני יחידים או במאוחד, על פי מודל חלוקה כלשהו (כגון אלו שהוזכרו לעיל).⁹ כפי שראינו לעיל, מודל ההפרדה אינו מרע את מצבם של בני זוג יחסית למצבם עובר לכניסתם למערכת זוגית, כך שסביר להניח שזוגות יבחרו במיסוי מאוחד במסגרת מודל הבחירה רק אם זה מיטיב עמם יחסית למצבם כיחידים. כך, המיסוי על בני זוג יהיה תמיד זהה או פחות מהמיסוי על היחיד, ויכול להיות שונה גם מהמיסוי המוטל על בני זוג אחרים, בשל בחירות שונות.

מובן שקיימים מודלים אפשריים נוספים לאיחוד והפרדה, וכן דקויות נוספות בשאר המודלים, אולם נראה שהתשתית הרעיונות הנדרשת להבנת תמונת המצב התיאורטית הנורמטיבית אודות אופן ההתייחסות לבני זוג במערכת מס ההכנסה הונחה. עתה ננסה לבחון את המיקום הגיאומטרי של השאלה, מדוע אנו שואלים אותה, מהן הנפקויות הנובעות מתשובות שונות אליה ולמה לנו, כמשפטנים, אכפת מזה בכלל.

ג. מה עניין שמיטה להר סיני?

במסגרת פרק זה אנסה לבחון את שאלת ההצדקה, קרי, השאלה – מדוע כלל עולה שאלת מסוי בני זוג כשאלה נפרדת ממסוי בני אדם כיחידים? מהם השיקולים בעד ונגד עצם ההבחנה הזו?

על מנת שנוכל להכריע אם משתנה מסוויים הינו רלוונטי לבחינת מס טוב, עלינו קודם כל להבהיר לעצמנו מהם הפרמטרים לפיהם נכריע מהו מס טוב.

⁹ עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 182 ; 62-64 Joachim Lang, *Germany*, in FAMILY TAXATION IN EUROPE (Maria Teresa Soler Roch ed., 1999) (להלן: FAMILY TAXATION IN EUROPE).

(1) שיקולים תוך מיסויים

בשיח המיסי מקובל להתייחס לשני מישורי התייחסות בשאלה זו כאשר באופן מעשי מדובר בשתי דרכי ניתוח של אותה המציאות, אשר מנסחים באופן שונה שאלות שהינן זהות בעיקרן. צורות השאלה השונות עשויות להועיל לקיום ניתוח אנליטי מדוייק יותר. מישור ההתייחסות הראשון מסמן שני אלמנטים המשמעותיים לקביעת המס הטוב – עקרון ההנאה ועקרון היכולת לשלם.¹⁰

עקרון ההנאה משמעותו, באופן גס, שצודק וראוי כי על אדם שנהנה יותר מצד ההוצאות של המדינה, קרי, השירותים והמוצרים אותם המדינה מספקת, להשתתף יותר במימון צד ההכנסות של המדינה, קרי, לשלם יותר מס, מאשר אדם הנהנה פחות מצד ההוצאות של המדינה. בצד ההוצאות של המדינה אפשר למנות מספר רב של שירותים ומוצרים, בהם בטחון, סלילת כבישים, שירותי הרווחה, מימון בתי חולים, סבסוד ההשכלה הגבוהה וכן הלאה. בשל המורכבות של עקרון ההנאה, וקושי גדול בכימות, ולו רק כימות באומדן, של מידת הפקת ההנאה של יחידים שונים מצד ההוצאות של המדינה, מקובל בסופו של יום שלא להשתמש בעקרון ההנאה כעקרון מרכזי בקביעת המס הנורמטיבי הראוי.¹¹

לצד עקרון ההנאה קיים *עקרון היכולת לשלם*, שהוא העקרון העיקרי במישור זה של דיון נורמטיבי במס. משמעותו היא שעל מערכת המס לגבות מס מנישומים באופן פרופורציונלי להכנסה הפנויה שלהם. אם לנישום הכנסה פנויה גדולה, נטל המס עליו יהיה גדול יחסית, ואילו אם לנישום הכנסה פנויה קטנה, נטל המס עליו יהיה קטן יחסית.

מישור ההתייחסות השני מתייחס הינו במישור הצדק, ושאלת הצדק האנכי והצדק האופקי. *צדק אנכי* משמעו שוויון בין שווים – האם שני נישומים בעלי אותה היכולת לשלם נושאים בנטל מס זהה? *צדק אנכי* משמעו אי-שוויון בין מי שאינם שווים – האם שני נישומים בעלי יכולת לשלם שונה נושאים בנטל מס שונה? האם נישום בעל יכולת גבוהה לשלם משלם יותר נטל מס כמו נישום בעל יכולת נמוכה לשלם?

¹⁰ הניתוח להלן יתבסס, בהיעדר אמירה אחרת, על תפישת המס הטוב של אדם סמית' כפי שמובאת, למשל, אצל י' אדרעי "בסיס מס כולל" **משפטים** יב 431, 435-431 (1983).

¹¹ עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 190.

על שקילת שאלות אלו להיערך במספר מישורי השוואה. ראשית, נישומים שהינם בני זוג אל מול נישומים שאינם בני זוג, ושנית, השוואה בין בני זוג שונים.

במישור ההשוואה לנישומים שאינם בני זוג אנו עומדים מול השאלה – האם לנישומים החיים כבני זוג יכולת לשלם דומה לזו של נישומים החיים שלא במסגרת בני זוג, גבוהה משלהם או נמוכה מכך? בהתאם לתשובה שתינתן לשאלה זו, ניתן יהיה לומר אם שיקולי עקרון היכולת לשלם והצדק האנכי והאופקי קוראים להטלת נטל מס שונה על בני זוג מאשר על נישומים שאינם חיים במסגרת בני זוג.

הטענה הרווחת לגבי בני זוג הינה כי יכולתם לשלם גדלה בעקבות הפיכתם לבני זוג. זאת בשל מספר סיבות. ראשית, מה שניתן לקרוא "יתרונות לגודל"¹²: ישנו חסכון בעלויות המשותפות. עלות החשמל בהדלקת נורה לחדר בו שוהה אדם אחד שווה לעלות החשמל להדלקת נורה בחדר בו שני אנשים. בני זוג יכולים לחלוק דירה, לחלוק ברכב אחד וכן הלאה הוצאות משותפות של בני זוג. שכירת דירת שני חדרים בה יחלקו בני הזוג חדר שינה אחד תעלה פחות משכירת דירת שלושה חדרים, בה ישנו שני יחידים כל אחד בחדרו, כך שגם כאשר ישנן הוצאות אותן מוציאים בני הזוג הגבוהות מהוצאתו של אדם אחד, לעיתים עדיין אין מדובר בהוצאה כפולה, כפי שהיה אלמלא היו הנישומים בני זוג. מובן שקיים גם סוג שלישי של הוצאות, כגון אוכל, מים וביגוד, אשר הינו קבוע לכל אדם, מבלי להתחשב בשאלה אם הוא חי בזוג או לא. ניתן אף להפליג ולומר שלנישומים שאינם חיים במסגרת זוגית הוצאות ייחודיות לרווקים, למשל – הוצאות על בגדים וקוסמטיקה לשם מציאת חן בעיני בני זוג פוטנציאליים, הוצאות על בילויים במסגרת מפגשים רומנטיים לשם איתור בן הזוג, הוצאות על רכישת מנוי לאתר היכרויות באינטרנט וכן הלאה. בכל אופן, נראה שהטיעון המרכזי הינו שבסך דומה של כסף (לשם הפשטות, נקרא לו X), תישאר לבני זוג אשר בסיכום הכנסותיהם מרוויחים ביחד X יותר הכנסה פנוייה מאשר לשני יחידים, אשר ביחד מרוויחים את אותו הסכום. עם זאת, בשל העלויות הקבועות (ביגוד, אוכל וכיו"ב כפי שהזכרתי לעיל), נראה שזוג שמרוויח יחדיו X יישאר עם פחות הכנסה פנוייה מאשר אדם בודד שמרוויח X.

¹² עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 191-193; עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 13-15 והאסמכתאות שם.

שנית, **גידול בהכנסה הזקופה**, שאינה ממוסה באופן קלאסי על ידי מערכת מס ההכנסה.¹³ אלמנט זה מתחלק לשניים –

(א) הכנסות זקופות מעבודות הקשורות לעבודות הבית – גם כאשר שני בני הזוג עובדים במשרה מלאה, יש להם פי שתיים זמן לביצוע עבודות הבית אותם יצטרך לעשות נישום שאינו חלק מזוג לבדו. בני זוג יכבסו פעם אחת, ינקו את הבית פעם אחת ויבשלו פעם אחת, וכך גם הנישום שאינו חלק מזוג, אולם לבני הזוג זמן כפול לעשות את הפעולות האלה, ועל כן לא יצטרכו לרכוש חלק מהשירותים האלה ולשלם על כך מיסי צריכה. כך, בעוד בני הזוג יוכלו לקיים משק אוטרקי יחסית, ולא להיות ממוסים על ההכנסה הזקופה הצומחת להם עקב כך, יחיד יצטרך לשלם עבור חלק מהשירותים שהוא צורך, והוא ימוסה על כך כמקובל בכל משק. ההבדל רק גדל כאשר מדובר בזוג אשר חלוקת העבודה בין בני הזוג בו איננה שוויונית ואחד מבני הזוג עובד במשרה חלקית בלבד ומתפרנס מעבודתו של בן הזוג השני, כך שיש לו זמן רב יותר להשקיע ביצירת הכנסה זקופה מעבודות הבית.¹⁴

(ב) הכנסות זקופות מתחום המומחיות של כל אחד מבני הזוג. בעל מקצוע, בנוסף לעבודות הבית המקנות לו הכנסה זקופה, יכול גם לספק לעצמו את השירותים שהוא מספק לאחרים במסגרת מקצועו. כך, יכול שרברב לספק לעצמו את שירותי השרברבות ולא לפנות לבעל מקצוע נוסף לשם כך. כך חוסך השרברב הן את מס הצריכה שהיה משלם לו היה רוכש את השירות מאדם אחר, והן את מס ההכנסה שהיה עליו לשלם אילו היה מבצע את העבודה למען אחר. נישום החי שלא במסגרת בני זוג זוכה בהכנסה זקופה כזו פעם אחת – עבור שירותים מקצועיים שהוא יכול לתת לעצמו. בני זוג זוכים בהכנסה זקופה כזו פי כמה – ראשית בשל העובדה שכעת ישנם שני תחומי מומחיות בהם לא יזדקקו לשירותיו של אדם חיצוני ועליהם יצטרכו לשלם מסי קנייה, בניגוד לאדם החי לבדו שיצטרך לשלם את מסי הקנייה על אחד ממקצועות אלו, ושנית בשל העובדה שכעת ישנן שתי עבודות שאחד מבני הזוג יכול לבצע מבלי לשלם על כך מס הכנסה.

¹³ עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 190; עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 16-17.

¹⁴ ישנם אף הגורסים כי יש להבחין בין בני זוג עם מפרנס אחד ובין בני זוג אשר שניהם עובדים ומפרנסים, ולהטיל נטל מס גבוה יותר על בני הזוג עם המפרנס האחד בשל ההכנסה הזקופה הגבוהה יותר שיש להם. ראו עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 190 מול הערה 55.

מתוך אלו עולה, כאמור, הטענה הרווחת, כי בני זוג מוציאים פחות מהכנסתם על מנת לספק לעצמם את צרכיהם הבסיסיים מאשר אלו החיים שלא במסגרת בני זוג, וכך גם הכנסתם הפנויה גבוהה יותר. אם כן, לפי עקרון היכולת לשלם והצדק האנכי, על בני זוג לשלם מס גבוה יותר מאשר נישומים המפיקים, ברוטו, הכנסה הזוהה לשלם, שכן לאחר ניכוי הוצאות המחייבה, תהיה הכנסתם הפנויה של נישומים החיים במסגרת זוגית גבוהה מזו של נישומים שאינם חיים במסגרת זוגית, ובהתאם תעלה יכולתם לשלם.

אף כי הדבר פחות רווח, ניתן גם לטעון את הטענה ההפוכה, לפיה יכולתם לשלם של בני זוג הינה נמוכה מן היכולת לשלם של מי שאינו חי במסגרת של בני זוג. זאת בשל המחוייבות הנוצרת בין בני זוג.¹⁵ אדם החי לבדו הינו אישיות נפרדת. הכנסתו שלו וחובותיו שלו. הוא אינו אחראי לחובותיו וצרכיו של אחר. היחס לבני זוג פעמים רבות הינו יחס כאל יחידה אחת, ועל בן זוג אחד לא רק לדאוג לעצמו במקרה של נפילה, אלא גם לבן זוגו. בעוד שכאשר אדם שאינו בן זוג נקלע לחובות הוא יכול להכריז על עצמו כפושט רגל, למשל, ולהגיע להסדר חובות עם נושיו, כאשר בן זוג נקלע לחובות במקרים רבים ירדו הנושים גם לנכסי בן זוגו. החשיפה של אדם לבן זוגו דומה לחשיפת אדם לזכויות וחובות עסקו, ודומה לסיבות הגורמות לאדם לבחור ולאגד את עסקו כחברה בעירבון מוגבל, על מנת לשמור על הפרדה התאגידית, כך שלא ניתן יהיה לייחס לעסקו את חובותיו, ולא לייחס לו את חובותיו של העסק. בעוד אדם שאינו חי במסגרת בן זוג מוגן במובן זה מחשיפה לגורמי סיכון החיצוניים לו ושאינם בשליטתו, אדם החי במסגרת זוג חושף עצמו אליהם במידה גדולה יותר.

קיימת טענה כי אין לייחס לכך משמעות בבסיס המס, שכן עצם ההחלטה להינשא דומה לכל בחירה אחרת שאדם עושה בחייב כאשר הוא מקבל על עצמו התחייבויות, והיא נחשבת "צריכה" ולא חלק מבסיס המס המגדיר את יכולתו לשלם,¹⁶ אולם נראה כי טענה זו הינה בעייתית, כאשר מבסיס הניתוח שאנו עורכים כאן עולה התפישה שלעצם הנישואין ישנה משמעות לגבי בסיס המס, שהרי אנו מוכנים להתחשב בכך על מנת ליצור חבות מס שונה לבני זוג וליחידים. לא הגיוני שחישוב שונה זה ייערך רק לחומרת הנישומים הנישאים ולא לטובתם. בהתאם, ישנם

¹⁵ לניתוח טענה דומה, ראו עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 15 והאסמכתאות שם.
¹⁶ שם, והאסמכתאות שם.

מלומדים הגורסים כי בשל סיבה זו אכן יש להתעלם מן הנישואין בקביעת בסיס המס הנורמטיבי.¹⁷

בנוסף לכך, קיימת בספרות גישה המתאגרת את תפישת יתרונות הגודל, זאת בשל העובדה שקשה להוכיחו בצורה כלכלית, מדעית ומדוייקת, וכן בשל העובדה שקשה לאמוד את סדרי הגודל – עד כמה גדול היתרון של זוג על פני יחיד;¹⁸ בשל העובדה כי כיום גם בני זוג אינם בהכרח חולקים רבות מן ההוצאות המוזכרות, וכך יתרון הגודל מתבטא בצורה מוגבלת ביותר (זוגות אשר להם שני כלי רכב, אשר מחזיקים שתי דירות וכו'); בשל העובדה שיתרונות הגודל מוצאים את ביטויים המשמעותי ברמות הכנסות נמוכות, וככל שעולה ההכנסה כך הופך יתרון הגודל לזניח; ובשל העובדה שלא רק בני זוגים נהנים מיתרונות הגודל, אלא גם אחרים החיים בשותפות ברמה מסויימת, כחברים בדירות שותפים, קרובי משפחה, הורים לילד משותף שבחרו שלא לקיים קשר זוגי ביניהם וכן הלאה, כך שמתן ביטוי במערכת המס ליתרונות הגודל בהקשר בני זוג אך לא בהקשרים אחרים בהם קיים שיתוף המפיק יתרונות לגודל אינו מקיים את עקרון הצדק האופקי.

כמו כן, ישנה גישה בספרות לפיה אין לקחת בחשבון גם את אלמנט ההכנסה הזקופה בה זוכים בני זוג בעת חישוב המס.¹⁹ זאת בשל העובדה שבאופן קלאסי, מערכות המס אינן ממסות הכנסות זקופות מעבודות הבית. התחשבות עקיפה זו בהכנסות זקופות ממשק הבית לבני זוג, בעוד הכנסותיו הזקופות של היחיד זוכות להתעלמות מצד מערכת המס, איננה שוויונית, כך גורסים התומכים בגישה.

תשובה אפשרית לכך יכולה להיות כי התעלמות שיטת המס מן ההכנסה הזקופה הינה מעין "פטור" הניתן באופן אחיד לכל הנישומים, אשר אינם צריכים לשלם מס על הכנסתם הזקופה. ניתן להשוות זאת לפטור ממס שינתן על קניית דירה אחת. עם זאת, ייתכן שלא נרצה לתת את הפטור הזה למי שמפיק רווח מהכנסה זקופה מעבר למה שמרוויח יחיד בעל הכנסה זקופה, ונרצה למסות אותו על עודף ההכנסה הזקופה. כך, אם נמשיך במשל פטור ממס על רכישת דירה, אולי נרצה לפטור ממס את מי שרוכש דירה אחת, אולם החל מרכישת דירה שנייה ודירות

¹⁷ שם, בעמ' 19.

¹⁸ שם, בעמ' 14 והאסמכתאות שם.

¹⁹ שם, בעמ' 17 והאסמכתא שם.

נוספות – נמסה את הקונה. כך, תיתכן מערכת משפט קוהרנטית, המקיימת שוויון וצדק אופקי, שבה קיים מיסוי ההכנסות הזקופות של בני הזוג. המיסוי הגבוה יותר שיושת על בני הזוג לא ישאף לגלם בתוכו את מלוא ההכנסה הזקופה שמפיק הזוג. הוא יתעלם מן ההכנסה הזקופה שהיו מפיקים גם כך בני הזוג, אלמלא היו חיים בזוג, וימסה רק את הדלתא, ההכנסה הזקופה העודפת שמגיעה לבני הזוג עקב חייהם המשותפים.

כך, איננו מגיעים למסקנה חד-משמעית במישור האמפירי, לפיה היכולת לשלם של בני זוג גבוהה או נמוכה מיכולתם לשלם של נישומים שאינם נמצאים במסגרת בני זוג. עם זאת, משהצבענו על הקושי הקיים בקביעת נקודה זו, נניח למשך שארית פרק זה וכן במהלך הפרקים הבאים, שיבחנו את המודלים, התיאורטיים והקיימים במציאות, למיסוי בני זוג כי, ככלל, יכולתם של בני זוג לשלם אכן גבוהה מזו של נישומים שאינם חיים כבני זוג. נניח לעת עתה גם לשאלה הנורמטיבית העולה מהאמור לעיל, לפיה עצם ההתחשבות בהגדלת היכולת לשלם של בני הזוג בעקבות התהליכים שמנינו הינה בעייתית. נחזור לכך בהמשך.²⁰

(2) שיקולים חוץ מיסויים

נקודת המוצא הבסיסית בשיח המס התיאורטי הינה ההנחה לפיה על מערכת המס, בקביעת הנורמות שיחולו על המערכת לשם קביעת "המס הטוב", להתחשב אך ורק בשיקולים "תוך מיסויים", השיקולים אותם הזכרנו לעיל כשיקולים עליהם מתבססת מערכת המס, ואותם היא שואפת להגשים.²¹ עם זאת, אין להכחיש כי לקביעות בתוך מערכת המס תהיינה השפעות רחבות היקף נוספות. למשל – יעילות ונייטרליות של מערכת המס; השפעות חלוקתיות בתוך אותו מישור התייחסות, גם כאשר מתקיים צדק אופקי ואנכי במובנו הרחב (וזאת הן לשם היעילות והן לשם הצדק החלוקתי בשל חשיבותו הדאונטולוגית); השפעות פוליטיות וחברתיות וכן הלאה.

במסגרת חלק זה לא אשאל אם ומתי ראוי להתחשב בשיקולים אלה, אלא אנסה למפות ולשרטט באופן גס את השיקולים מוזן זה הרלוונטיים לבחינת שאלת מיסוי בני זוג. בהמשך

²⁰ ראו להלן, בפרק ה'.

²¹ ראו, למשל, Michael A. Livingstone, *Reinventing Tax Scholarship: Lawyers, Economists, and the Role of the Legal Academy*, 83 CORNELL L. REV. 365, 379 (1998).

הרשימה, כאשר אדון במודל המס הראוי,²² אדרש לשאלת מידת הרלוונטיות של שיקולים חוץ מיסויים במתן תשובה לשאלה זו.

(א) **יעילות כלכלית ונייטרליות של מערכת המס** – הרצון להימנע מכך שהמס יגרום לנישום שלא לעסוק בפעילות יצרנית בשל העובדה שהמס יהפוך את הפעילות ללא כדאית עבורו.²³ אדם יעסוק בעבודה רק כל עוד היא משתלמת עבורו, והתמורה שהוא מקבל עבורה גדולה מהמאמץ שהוא צריך להשקיע על מנת לעשותה. כך, נניח אדם שמוכן לבצע עבודה מסויימת תמורת לא פחות מ-50 ₪. נניח שמעסיקו מוכן לשלם לו 70 ₪ כדי שיעשה את העבודה. אם נטל המס עליו הינו 10%, למשל, עדיין יקבל לכיסו, לאחר המס, 63 ₪, ועדיין יסכים לעשות את העבודה. עם זאת, כאשר יהיה נטל המס 30%, יקבל האדם לכיסו אם יבצע את העבודה, לאחר ניכוי המס, 49 ₪. עתה כבר ירדנו מתחת לסכום המינימלי עבורו היה מסכים האדם לבצע את העבודה, והעבודה לא תבוצע. מצב זה איננו רצוי, שכן כולם מפסידים – הלקוח מפסיד עבודה ששווה לו יותר מ-70 ₪, האדם העובד מפסיד את ההזדמנות לקבל רווחה מעל למה ששווה לו מנוחתו באותו העת (כלומר – מעל 50 ₪), ואף מערכת המס לא מפיקה מכך דבר, מכיוון שבשל עלויות המס, לא בוצעה העבודה, לא התקבלה הכנסה ולא שולם דבר כמס. הרווחה הכללית קטנה בעקבות נטל המס.

שיקול היעילות הכלכלית והנייטרליות של מערכת המס הוא בעיקרו חוץ-מיסויי, אולם הוא מהווה את השיקול החוץ מיסויי הקרוב ביותר לשיקולים הקלאסיים של המס. לפי שיקול זה, שואפת מערכת המס למעט להגיע לנקודה בה שיקולי המס ימנעו מפעילות המגדילה את הרווחה הכללית מלהתקיים, כלומר תגרום לאדם שלא לבצע עבודה מסויימת, על אף שהמעסיק הפוטנציאלי מוכן לשלם סכום הגבוה או שווה לסכום שהאדם היה מוכן לקבל עבור ויתור על זמן הפנאי שלו.

כיצד יחליט אדם כמה שווה לו שעה של עבודה מחוץ לבית? ניתן להגדיר עבודה בשכר כסוג של "מוצר" אותו אנשים רוכשים. על פי התאוריה הכלכלית הבסיסית, ככל שהמוצר הכרחי יותר, כך אדם יהיה מוכן לרכוש אותו גם תמורת סכום גבוה יותר. כאשר מאד הכרחי לאדם לרכוש את המוצר, אנו קוראים לכך "קשיחות" בביקוש, שכן נדרשת הכבדה משמעותית על

²² ראו להלן, בפרק ה'.

²³ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 23-24.

הצרכן כדי למנוע ממנו מלרכוש את המוצר; כאשר המוצר איננו הכרחי כל כך, מדובר ב"גמישות" בביקוש, שכן ההכבדה הנדרשת על מנת שהאדם יוותר על רכישת המוצר הינה קלה הרבה יותר, וקל יותר להניא אותו מרצונו לרכוש את המוצר. מערכת המס שואפת להשפיע כמה שפחות על תמריצי העבודה בשוק, ועל כן שואפת להטיל מיסוי גבוה יחסית בהקשרים בהם הביקוש לעבודה הינו "קשיח", וסביר פחות שיושפע מהמיסוי, ונמוך יותר בהקשרים בהם הביקוש לעבודה הינו "גמיש".²⁴

בשוק העבודה ישנם מספר פרמטרים המשחקים תפקיד בקביעת "קשיחותו" או "גמישותו" של הביקוש לעבודה. אחד מהם נעוץ בעקרון התועלת השולית הפוחתת של הכסף, קרי, עם 1,000 השקלים הראשונים **אדם א'** ירכוש מוצרים בסיסיים ביותר – אוכל נפש, ביגוד מינימלי וכיוצא באלו. 1,000 ₪ המתווספים ל-9,000 ₪ שכבר קיימים אצל **אדם ב'** בכיס, ישמשו כעת למוצרים פחות חיוניים, כגון החזקת רכב, בילוי מפעם לפעם וכו'. 1,000 ₪ המתווספים ל-40,000 ₪ כבר אינם משמעותיים במיוחד אצל **אדם ג'** המקבל את תוספת ה-1,000 ₪. לכן הביקוש לעבודה אצל אדם א' הינו קשיח יותר מאשר אצל אדם ב', ולזה בתורו, יותר מאשר אדם ג'. לכאורה, כפי שצינו לעיל, לבני זוג ישנה הכנסה פנוייה גדולה יותר (בכפוף להסתייגויות העובדתיות אותן הצגנו לעיל), כלומר, התועלת הנוספת שיקבלו בעקבות עבודה נוספת קטנה מהתועלת הנוספת שיקבלו שני יחידים שירוויחו בסך הכל את אותו הסכום כמו בני הזוג (הזוג = X . אדם א' – X/Y + אדם ב' – $Y-X/Y$). לכן סביר למסות פחות את בני הזוג מאשר את שני היחידים, למרות שבסך הכל הם מרוויחים סכום זהה, על מנת לגרום להתערבות מינימלית של מערכת המס במערכת התמריצים בשוק העבודה.

עם זאת, נראה שבניתוח בפסקה דלעיל קיימת התנגשות חזיתית בין שיקולי היעילות הכלכלית ובין עקרון היכולת לשלם ועקרון הצדק האנכי, יכין ובוועז של דיני המס. שהרי אם לאדם יכולת לשלם גבוהה משל חברו, מניה וביה ביקוש העבודה שלו "גמיש" יותר בשל העלות השולית הפוחתת של הכסף עבורו. אם נתחשב בכך, הרי שככל שהיכולת לשלם עולה, כך נמסה פחות, וכן להיפך. מכיוון שמדובר בשיקולים סותרים לחלוטין, לכל אורכם, ומכיוון שדיני המס עצמם בחרו בעקרונות המושגתיים על צדק (יכולת לשלם + צדק אופקי/אנכי) על פני עקרונות היעילות הכלכלית, נראה שכאן קיים איזון בין השפעת עקרון היכולת לשלם לבין השפעת התועלת

²⁴ שם, בעמ' 25.

השולית הפוחתת של הכסף, כך ששיקול זה אינו מסוגל, אנליטית, לשחק תפקיד (ולא רק מכיוון שהוא איננו שיקול "קלאסי" של דיני המס, אלא משום שהוא במובהק שיקול הסותר את השיקולים הקלאסיים של דיני המס).

פרמטר נוסף הרלוונטי לניתוח "גמישותו" או "קשיחותו" של ביקוש עבודה נובע מתפישת חלוקת העבודה הפנימית בין המפרנסים, שבתורה מגדירה את ה"אינסידנס" – על מי מוטל המס בפועל.

כאשר קיימים שני מפרנסים התופשים את עצמם כמפרנס ראשי ומפרנס משני, התפישה העצמית של המפרנסים הינה שהמפרנס הראשי הינו מי שמוכן מאליו שיעבוד, והוא ימשיך ויצא לעבודה גם אם העבודה תהיה "שווה" לו פחות. הביקוש שלו לעבודה הינו "קשיח" יחסית. המפרנס המשני הוא זה שיוצא לעבודה רק אם הדבר מועיל בצורה משמעותית להכנסה הכוללת של בני הזוג, והביקוש של מפרנס זה לעבודה הינו "גמיש" יחסית. כאן "גמישות" ו"קשיחות" העבודה נובעות פחות מפרמטרים חיצוניים (אם כי הם עדיין משפיעים) ויותר מתפישות עצמיות של בני הזוג, בין אם בשל הסכמה שלהם ובין בשל תפישת החברה הסובבת אותם. אם כן, עתה ה"גמישות" וה"קשיחות" של העבודה כבר אינן תלויות בעקרון הסותר לחלוטין את עקרונות הבסיס של דיני המס, אלא פשוט בעקרון אחר, שונה.

על כן, בהתאם לאמור לעיל ובמידת האפשר, כדאי למסות יותר את בן הזוג המפרנס העיקרי מאשר את בן הזוג המפרנס המשני, שכן למיסוי המפרנס העיקרי תהיה פחות השפעה על היקף הפעילות היצרנית מאשר מיסוי המפרנס המשני, בשל "קשיחות" הביקוש לעבודה אצל המפרנס המשני.

השלכה נוספת שיש לשים לב אליה בחלוקה התפישתית בין מפרנס ראשי לבין מפרנס רשמי הינה התפישה שמשכורת הבסיס הינה של המפרנס הראשי, והמשכורת של המפרנס המשני הינה **תוספת** למשכורת זו. כך, אם נסתכל על סך כל הכנסות בני הזוג כהכנסה אחת לצורך מיסוי, ונמסה אותם כפי שהיינו ממסים אדם אחד שהיה מרוויח לבדו את מלוא הסכום, תפישת בני הזוג תהיה שהמפרנס הראשי מנצל את מדרגות המס הנמוכות, ואילו כאשר מתחילים לחשב את התועלת הנוספת של המפרנס הרשמי, הרי שהיא מחושבת כבר בקיזוז מדרגת המס הגבוהה

ביותר.²⁵ מכיוון שממילא הכנסתו של המפרנס הרשמי הינה "גמישה" יותר, מיסוי מאוחד באופן כזה יקטין מאד את התמריץ של המפרנס המשני לעבוד, וכך תאבד פעילות יצרנית רבה למשק. המסקנה מניתוח זה הינה שלמיסוי מאוחד של הכנסות בני הזוג השפעה משמעותית יותר על התמריץ לעבודה (ולפחות, התמריץ לעבודה של מפרנסים משניים) מאשר מודלים אשר אינם מטילים את מלוא המיסוי במדרגות הגבוהות על המפרנסים המשניים. כלומר, זהו שיקול נגד חישוב מאוחד של מס, גם אם שיקול הנובע מתחום חיצוני למס.

(ב) השפעות חלוקתיות בתוך אותו מישור התייחסות – כאמור בפסקה הקודמת, בתוך

מערכת תפישתית של מפרנס ראשי ומפרנס משני מוטלת אפקטיבית מדרגת המס הגבוהה ביותר על המפרנס המשני. כלומר, בהסתכלות על היחיד, אדם א' המרוויח 10,000 ₪, למשל, כאשר הוא איננו חלק מזוג ממוסה על פי מערכת המס הפרוגרסיבית הרגילה, המתחילה במיסוי נמוך על הסכומים הראשונים אותם מרוויח אדם א' ועולה במדרגות מס ככל שאדם א' מרוויח יותר כסף, על תוספת הכסף הנמצא בתוך מדרגת המס הרלוונטית. לעומתו, אדם ב' המרוויח 10,000 ₪ כאשר הינו מפרנס משני מבין שני בני זוג, ממוסה כבר מהשקל הראשון של הכנסתו במדרגת המס הגבוהה ביותר שבה מוסה בן זוגו (ועשוי לעבור מדרגות מס נוספות, גבוהות יותר, בתלות בשאלה אם המפרנס העיקרי הגיע למדרגת המס הגבוהה ביותר האפשרית, ואם לא, מהו גובה מדרגת המס הנוכחית).

המחשה – נניח 10% מס על הכנסה עד 5,000 ₪, 20% מס על הכנסה בין 5,000 ₪ ל-8,000 ₪ ו-30% מס על הכנסה מעל ל-8,000 ₪. בעוד אדם א' ימוסה ב-1,700 ₪ (500 ₪ שהם 10% מהסכום בין 0-5,000 + 600 ₪ שהם 20% מהסכום בין 5,000-8,000 + 600 ₪ שהם 30% מהסכום בין 8,000-10,000) ויישאר עם 8,300 ₪ ביד, אדם ב', בהנחה (הסבירה, שאלמלא כן סביר שלא היה המפרנס המשני) שהמפרנס הראשי מרוויח למעלה מ-8,000 ₪, ימוסה ב-2,400 ₪ (שהם 30% של 10,000) ויישאר עם 76,000 ₪ ביד, סכום הנמוך משמעותית מהסכום עמו נותר אדם א'. כך, גם באותו מישור התייחסות, נטל המס על אדם ב' הינו גבוה יותר, עבור אותו סכום השתכרות וכאילו עבור אותן מדרגות מס, מאשר על אדם א', וגם מאשר על בן זוגו, המפרנס העיקרי. זוהי בעייה לא רק בשל היעילות הכלכלית, כפי שהוסבר לעיל, אלא בעייה קשה של צדק במובנו הדאונטולוגי, אף במנותק מההשלכות המעשיות של עובדות אלו.

²⁵ שם, בעמ' 32 והאסמכתאות שם.

(ג) **השפעות פוליטיות וחברתיות – השלכות על מקום הנשים בשוק העבודה**: כאמור,

ההנחה הכלכלית הינה כי ההשפעה של חישוב מס על בני זוג כיחידה אחת תשפיע בעיקר על עבודת המפרנס המשני מבין בני הזוג, בשל "גמישות" עבודתו. בישראל בשנת 2011 אין להתכחש לעובדה כי ברוב משקי הבית ההטרו-נורמטיביים המפרנס המשני הינו דווקא מפרנסת משנית, כלומר – המפרנס העיקרי הינו בן הזוג, והמפרנסת המשנית – בת הזוג.²⁶ הדבר נובע הן ממניעים פרקטיים (מחקרים מראים כי על אותה העבודה, ירוויחו, בממוצע, גברים שכר גבוה מנשים)²⁷ והן ממניעים חברתיים (תפישת תפקיד הגבר כמפרנס המשפחה שתלוייה בו, והאישה שתפקידה לתמוך בו).²⁸

המשמעות של אימוץ מודל בו ימוסה המפרנס הרשמי באופן יותר אגרסיבי מאשר המפרנס הראשי, משמעותו, בפועל, הצבת חסם נוסף מפני השתלבות נשים בשוק העבודה. על כך יש להצר בשני מישורים שונים בתכליתם. ראשית, מצד היעילות הכלכלית – חלק גדול מכ האדם הפוטנציאלי שהיה יכול להרכיב את שוק העבודה ולתרום להגדלת היעילות המצרפית, נדחק אל מחוץ לשוק העבודה בשל שיקולים שאינם ענייניים ואינם תלויים בכשרון או יכולת, אלא בשל שיקולים כספיים הנוצרים בשל מערכת המס. כך מערכת המס תורמת ליצירת מצב לא יעיל, בו נדחקות רגליה של מי שיכולה לתרום למשק יותר רווחה מאשר הרווחה שתפיק ממנוחה בלא עבודה, וזאת בעוצמה יותר גבוהה מן הדחיקה אותה חווים עובדים גברים אשר אינם נתונים לעודף המיסוי לו נתונות נשים, באופן בלתי שוויוני אשר איננו קשור לכישורים או פוטנציאל. הנטל הנוסף על המפרנס המשני דוחק את רגליהן של נשים, שגם כך מודרות מן השוק בשל תפישות חברתיות, וגורם לשוק להתרחק אף יותר מיעילות כלכלית. מובן שנטל המס במובן זה מצטרף לחסמים אחרים משילוב מלא, שוויוני והוגן של נשים בשוק העבודה, כגון תפישות לגבי תפקידיהם של נשים וגברים בגידול ילדים, דאגה לתפקודו התקין של הבית ודאגה לפרנסה, אולם העובדה שקיימים חסמים נוספים אינה מצדיקה הטלת חסם זה, שיגדיל עוד יותר את חוסר השוויוניות וחוסר היעילות הכלכלית.

²⁶ שם, בעמ' 35-36 ובעמ' 109.

²⁷ עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 198-199; עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 31.

²⁸ שם, בעמ' 28.

יתרה מכך, ניתן אף לטעון שמכיוון שבכחה לעשות כן, יש להשתמש במערכת המס על מנת לתמרץ את המפרנס הרשמי, קרי נשים, לצאת לעבודה.²⁹ ישנן הצעות שונות, בהן נדון בהמשך, כיצד ניתן להפחית את נטל המס על אישה, או לפחות אישה הנמצאת במסגרת זוגית, על מנת ליטול מעט מעוקצם של החסמים המונעים את כניסתה היעילה לעבודה. בדרך זו אמנם לא מתקיים שוויון אופקי במובן אותו הגדרנו לעיל, שכן אישה וגבר המרוויחים את אותו הסכום, ובאופן עקרוני הינם בעלי יכולת לשלם זהה, ישלמו סכומים שונים, אולם זוהי דרך לקדם את השוויון במובנו הרחב, כך שאנשים עם כישורים ויכולות דומים יוכלו ליטול חלק דומה בשוק. מחשבה דומה מהווה הבסיס לצורות מחשבה פיגוביאניות על מיסוי, לפיהן על מערכת המס לנטרל כשלי שוק קיימים.³⁰

מעבר להשלכות על היעילות אותן הזכרנו, ישנן גם השלכות לגבי השוויון אותו אנו רואים כחשוב בפני עצמו. בהנחה, כפי שהנחנו לעיל, ששוק העבודה הינו מוצר אשר יש לו ביקוש, כך יצרנו שוויוניות רבה יותר ברכישת המוצר על ידי נשים ועל ידי גברים. בעוד לנשים כיום קשה יותר לרכוש את מוצר ה"עבודה" בשוק כיום, שימוש במס על מנת לקעקע חסמים או אפילו נטרול השפעתו המזיקה יותר של המס מקדם את השוויון ברכישת מוצר ה"עבודה". לכך משמעות הן במישור הרווחה המיידית של פרטים – זאת הן בשל העובדה שמוצר ה"עבודה" הינו מוצר המכניס כסף לכיס העובד/ת, כסף אשר ניתן בקלות לתרגם לרווחה, והן בשל התפישה של עבודה כאלמנט המגדיר אנשים והינו חלק מתפישתם העצמי; התפישה שמי שמעורב בשוק העבודה, מחזיק במשרות משמעותיות או בסכומים גדולים של כסף, הוא זה שמשפיע על האופן שבו החברה בה אנו חיים בנוייה. אם גם נשים יטלו חלק במעגל העובדים, תינתן להן אפשרות הן להעצים את תפישתן העצמית ותחושת המסוגלות שלהן, והן להשפיע על החברה הכללית ולקעקע את ההגמוניה של השיח הגברי התופס את הזכר כ"סתמי" ואת האישה כחריג ומיעוט הדורש התייחסות אחרת. תפישת ה"סתמי", כפי שאבהיר להלן, קובעת גם את אופן קביעת החוקים ה"נייטרליים", נקודת המוצא ממנה צריך לעיתים לסטות, אך רק בהתקיים סיבה טובה מספיק. שבירת ההגמוניה הגברית בשוק העבודה תוביל ליצירת "סתמי" המסוגל להכיל בתוכו הן גברים והן נשים.

²⁹ יורם מרגליות "על רגרסיביות מדומה בתחום מיסוי המשפחה" מאזני משפט ב 351, 371-372 (2002).

³⁰ שם, בעמ' 27 וההפניות שם.

שיקולים חלוקתיים בין עשירים לעניים – יש לשים לב להשפעות החלוקתיות שיש לכל מודל תיאורטי. מודלים שונים משפיעים באופן שונה על חלקי האוכלוסייה. ניצול יחיד או כפול של מדרגות המס הנמוכות פחות משמעותי לבני זוג מהמעמד הגבוה, המרוויחים שניהם סכומים הרבה מעבר לסף המס ועל כן ממילא הכנסתם, גם עובר להיותם בני זוג, מוסתה ברובה על פי מדרגת המס הגבוהה ביותר. זאת בעוד בני זוג מהמעמד הנמוך והבינוני לא היו מגיעים גם כן למדרגת המס הגבוהה ביותר, או מגיעים אליה עם חלק קטן משמעותית של הכנסתם, כך שמעבר לשיטת מיסוי בה הם מגיעים מהר יותר למדרגות הגבוהות (כדוגמת המיסוי המאוחד) הינו משמעותי יותר, והדבר פוגע בפרוגרסיביות של מערכת המס (עם זאת, יש להודות שחלוקה זו איננה רלוונטית גם לגבי זוגות המרוויחים סכומים זעומים ולא מצליחים גם ביחד לעבור את מדרגת המס הראשונה, זו שתעלה אותם מעל לפטורים המוקנים להם ותגרום להם לשלם מס הכנסה בפועל). כך מודל מס כמו מודל ההפרדה תורם יותר לרווחת מעמד הביניים והמעמד הנמוך מאשר לרווחת המעמד הגבוה ומודל האיחוד פוגע בהם יותר.

*שיקולי עלות המערכת – שיקולים אדמיניסטרטיביים*³¹: קשה לראות באופן מדויק למי יכולת לשלם הגבוהה משל חברו, וזאת גם לו היינו מסכימים על הקריטריונים לבחינת עלות זו. הפעלת מערכת כזו כרוכה בעלויות רבות, הן כלכליות והן ערכיות. כלכליות, שכן על מנת לבחון את חייו של כל אדם ואדם עלינו לקיים מערכת העוקבת אחרי האנשים באופן הדוק ויומיומי, ומדובר במערכת המנצלת כח אדם רב והדורשת הפניית משאבים רבים לכינונה ותחזוקה. אם לא נפנה את המשאבים לבניית ותחזוק מערכת כזו, נוכל להפנות את המשאבים הכלכליים הללו ליעדים אחרים בתקציב המדינה ולהרוויח את הרווחה מכיוונים אלו. ערכיות, שכן בחינה מדוקדקת כזו של כל אדם ואדם ומעקב מתמיד אחריו כרוכה בחדירה רבתי לפרטיותו ובשאלות אינטימיות אודות חייו, כאשר כל אלו מהווים פגיעה גדולה בפרטיותו, המוגנת ראשית וראשונה מפני השלטון. בחירת פרוקסי אשר הינו קל יחסית לאבחון ואשר הינו בעל אפקט יחסית משמעותי על חייו כגון נישואין³² נראית כמו בחירה אשר מהווה שימוש נכון בעלויות אותן מוכנה המערכת לשלם.

שיקולים אדמיניסטרטיביים מסוג שונה הם שיקולים הנוגעים להתחמקות ממס. בני זוג החיים בשיתוף מלא נוטים במקרים רבים להחשיב גם את הכסף שכל אחד מהם מרוויח ככסף

³¹ שם, בעמ' 37.

³² הנחה אותה נאתגר בהמשך, ראו להלן – פרק ה(3).

משותף, אשר למרות שמגיע ממקורות שונים (כל אחד מבני הזוג) נועד לשמש קופה אחת. זוגות אשר בידם לעשות כן עשויים אם כן לנסות ולשייך הכנסה של אחד מבני הזוג לבן הזוג השני, מתוך הנחה שבמערכת מיסוי פרוגרסיבית עדיף לייחס הכנסה לבן הזוג המרוויח פחות, על מנת לגרום לניצול יעיל יותר של מדרגות המס הנמוכות. מערכת מס הרוצה למנוע התחמקויות מס תנסה לחוקק את דיני המס שלה כך שיהיה קשה לבני הזוג לערוך ייחוס כזה של הכנסות ולהפיק מכך רווח כלכלי.³³

שיקול נגד לכך נוגע לאופי היחסים הראוי בין המדינה ובין אזרחיה, נישומיה משלמי המס. נראה סביר לטעון כי חדשנות גדולה איננה היחס הראוי לאזרחים על ידי המדינה. חשדנות זו לא רק שמציבה חיץ סמלי בין המדינה לבין האזרחים, אלא היא גם גורמת לפגיעה בנישומים ישרים. זאת בשל העובדה כי החשדנות עשויה שלא להחיל את מודל המס הנכון מבחינת כלל השיקולים הערכיים אלא מודל מס אותו יהיה קשה יותר לעקוף, ובכך לפגוע בצדק בבסיס מערכת המס ובשוויון בין הנישומים. נראה כי פגיעה כזו איננה ראויה.³⁴ דרך פתרון אפשרית לכך שהמדינה בכל זאת צריכה להתמודד עם עברייני מס הינה יצירת שתי מערכות מס – אחת על פי כללי הצדק הנורמטיביים הראויים והשנייה, מכבידה יותר, לעברייני מס, אשר תכלול בתוכה גם התייחסות מאסיבית יותר לאפשרות ההתחמקות המס על ידי הנישומים עליהם חלה מערכת המס. כניסה לתחולת מערכת המס האלטרנטיבית תהיה, למשל, כאשר נתפס נישום בהתחמקות בלתי ראויה מתשלום המס על פי כללי מערכת המס הראשונה (ייתכן שנדרוש לשם כך התחמקות משמעותית – בעוצמתה, בהיקפה או בתדירותה, למשל).

*השלכות על מוסד הנישואין:*³⁵ השלכה זו תלוייה במודל הספציפי. אם מדובר על מערכת מס שתתחשב בבני זוג ככאלה רק ממועד נישואיהם, יש לכך השלכות משני הכיוונים על מוסד הנישואין. מצד אחד, הדין נותן משנה תוקף למוסד הנישואין, בכך שהוא משייך לו חשיבות נורמטיבית – מערכת הזכויות והחובות של הנשואים משתנה בעקבות נישואיהם, ותפישתם על ידי המערכת משתנה. מצד שני, שינוי נטל המס על הכנסתם הכוללת של בני הזוג בעקבות הנישואין יוצר תמריץ להינשא או שלא להינשא (תלוי אם המס מכביד או מקל על זוגות נשואים). מכיוון

³³ עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 208.

³⁴ שם, בעמ' 208-209.

³⁵ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 52.

שבדרך כלל מוכבד נטל המס על הכנסתם הכוללת של בני הזוג כאשר ממוסים בני זוג ככאלה, הרי שמדובר בתמריץ שלילי לנישואין אשר עלול להפחית את מספר הנישואין בחברה.

קיימת שאלה אמפירית עד כמה משפיעים שיקולי מס באופן משמעותי על החלטתם של אנשים להתחתן, וקיימים מלומדים המצביעים על כך שבשל העובדה שנישואין כורכים בתוכם הרבה יותר מאשר משמעויותיהם הכלכליות, לא המס הוא אשר ישפיע באופן שאינו זניח על החלטת בני זוג להינשא.³⁶ על כך ניתן לטעון כי גם אם בעבר הדבר היה נכון וזוגות רבים לא ראו כל דרך לחיות יחד במחויבות הדדית מבלי להינשא קודם לכן, ככל שמושג ה"נישואין" עובר תהליכים בחברה הישראלית, עד הגיעו למצב בו היום פחות ופחות ברור שזוגות יבחרו להינשא, בשל שלל סיבות ומשמעותיות בהן – שהנישואין עצמם תופסים משמעות פחותה בעיני בני הזוג, שיקולים חיצוניים כשיקולי מס ילכו ויתפסו מקום משמעותי יותר בהחלטה אם להינשא, דבר שיוזיל אף יותר את היחס לנישואין.

ניתן להסתכל על נושא זה גם מכיוון אחר – גם אם ההחלטה להינשא הינה החלטה שלא נובעת משיקולי מס, והם אינם משחקים בה תפקיד משמעותי, לא כך בדבר ההחלטה להתרגש לאחר הנישואין בגירושין "על הנייר" בלבד, לשם השגת מטרות כלכליות ומבלי שהגירושין כוללים בתוכם פרידה אמיתית של בני הזוג הממשיכים לחלוק את חייהם ביחד. כאן שיקולי המס עשויים בהחלט לשחק תפקיד משמעותי יותר, ואף להוביל ל"גירושי מס".³⁷ כך עשויה להיווצר השפעה של דיני המס על היחס של זוגות לנישואין בישראל.

כך או כך, ראוייה להישאל גם השאלה אם בכלל לגיטימי להתחשב בשיקולים הנישואין דווקא, ולא להסתכל על השיקול הכללי יותר של פרטים בחברה החולקים את חייהם ביחד במידה רבה של שיתוף ולאורך זמן. לכאורה נראה שלא, שכן כמעט כל השיקולים להתחשבות מיוחדת במערכת "בני הזוג" נעוצים בדברים שקשורים לעצם הקשר דווקא, וההשלכות הנובעות מן העובדה שיחידים חולקים את חייהם זה עם זה (זו עם זה, זו עם זו, זה עם זה, זו עם זו עם זו וכן הלאה בחירות שונות למימוש חיים משותפים). השיקולים לבחירה בהתחשבות בנישואין דווקא נעוצים בשיקולים אדמיניסטרטיביים בעיקרם (אשר, כאמור לעיל, גם הם הינם שיקולים חוץ-

³⁶ שם, בעמ' 36.

³⁷ שם, בעמ' 48-49.

מיסויים תקפים). דומה³⁸ שאנו בוחרים לייחס חשיבות לזוגות החולקים זה עם זה את חייהם בקשר רומנטי בשל היקף השיתוף שאנו מניחים ביניהם³⁹ ומשך השיתוף.⁴⁰ חיפוש היקף שיתוף דומה אצל אנשים שאינם חיים במסגרת של בני זוג דורש השקעת משאבים רבים, וכן התייחסות לכל מידה של שיתוף כמצדיקה התחשבות בנטל המס. מערכת המס מעדיפה לפעול בפרוקסים גדולים, אשר יאפשרו לה לקלוט שינויים בסדרי גודל משמעותיים. כך גם לגבי משך השיתוף – גם אם בדירת שותפות קיים שיתוף כלכלי מלא, הרי שדירה זו סביר שתתפרק תוך זמן קצר יחסית הנע בין חודשים לבין שנים ספורות, זמן קצר ממשכם של נישואין על פי רוב. לא יעיל לשנות באופן תכוף את נטל המס המוטל על בני זוג. עד כאן הצדקנו מדוע יש לייחס חשיבות לבני זוג דווקא. הסיבה לייחס חשיבות לנישואין דווקא (מלבד הבחירה להדגיש תפישתית את החשיבות שבעצם הנישואין) עשויה גם היא להיות נעוצה בשיקולים אדמיניסטרטיביים – אחר זוגות נשואים מתקיים רישום, מה שאין הדבר בנוגע לידועים בציבור.⁴¹ עם זאת, ישנן גם הטבות שונות הניתנות לידועים בציבור אשר מתמרצות אותם לגלות לרשויות אודות זוגיותם, דבר המאפשר קיום מעקב יעיל יותר אחריהם גם על ידי מערכת המס, כך שייתכן שיתרונם של הנישואין במישור זה מוקהה מעט.⁴²

ד. מודלים – איך זה קורה?

לאחר שבפרק הקודם סקרנו את השיקולים התיאורטיים הנוגעים לשאלת המיסוי הראוי של "בני זוג", נפנה לראות כיצד בוחרות שיטות משפט שונות להתמודד עם הסוגייה. נראה כי שיטות משפט שונות בחרו במודלים שונים ובאופני יישום שונים, וננסה להצביע על נקודות חוזק וחולשה של השיטות המיושמות.

(א) ישראל

³⁸ ולהלן נאתגר הנחת יסוד זו, ראו בפרק ה'.

³⁹ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 55-56.

⁴⁰ הנחות אמפיריות אשר גם אותן ניתן לאתגר כפרוקסי אמיתי בימינו, ראו שם, בעמ' 42-43; עזאם (מאמר), לעיל ה"ש 2, בעמ' 191-193.

⁴¹ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 54.

⁴² שם, 54-55.

בישראל מוגדרים בני זוג, יחידת המיסוי המוצהרת, בסעיף 1 לפקודת מס הכנסה,⁴³ לפיו

”בן זוג” – אדם נשוי החי ומנהל משק בית משותף עם מי שהוא נשוי לו.”

במערכת המשפט הישראלית קיימת הפרדה בין המודל המוצהר לנטל המס על בני זוג לבין המודל המיושם בפועל על רוב הזוגות. סעיף 65 לפקודת מס הכנסה קובע את ההסדר הבסיסי למיסוי בני זוג בישראל:

”הכנסת בני זוג יראוה לעניין פקודה זו כהכנסת בן הזוג הרשום והיא תחוייב על שמו...” [הדגשה הוספה – נ.ג.].

כלומר, קביעת מודל הכנסה המסתכל על הכנסות בני זוג כהכנסה אחת, המשוייכת לאדם אחד, וההסתכלות על ההכנסה הינה הסתכלות שאינה מבחינה בין רכיביה השונים ומקורותיהם – אם משני בני הזוג או מאחד מהם.

על פי מודל זה, בן זוג אחד הינו ”בן הזוג הרשום”, והוא זה שהכנסת שני בני הזוג מיוחסת אליו. ההסדר החוקי לגבי קביעת ”בן הזוג הרשום” קבוע בסעיף 64 לפקודה. לפי סעיף זה, קביעת בן הזוג הרשום יכולה להיעשות הן על ידי פקיד השומה והן על ידי בני הזוג. בני הזוג יכולים להכריז על אחד מבני הזוג כבן הזוג הרשום אף אם הכנסתו איננה ההכנסה הגבוהה מבין הכנסות שני בני הזוג, כל עוד הכנסתו עולה על 25% מהכנסתו של בן הזוג השני. אם בני הזוג בחרו שלא לבחור בעצמם מי יהיה בן הזוג הרשום, יבחר אותו פקיד השומה, על פי בן הזוג המרוויח למעלה מ-50% מהכנסתם המשותפת החייבת של בני הזוג. בן הזוג הרשום הוא בן הזוג שיכול להגיש דיווח מאוחד על שני בני הזוג, אולם בני זוג יכולים גם, על פי הפקודה, לדווח על הכנסותיהם בנפרד.⁴⁴

עם זאת, כלל ה”איחוד” הקבוע בסעיף 65 לפקודה הוא בעל סייגים, המנויים בסעיף 66 לפקודה, אשר בהתקיימם זכאים בני הזוג לבקש חישוב נפרד של הכנסותיהם, ואפקטיבית להיות ממוסים על פי מודל ”הפרדה”.

⁴³ פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], התשכ”א-1961 (להלן: הפקודה).
⁴⁴ ראו סעיפים 131(א)(1), 131(א)(2) ו-131(א) שם.

הסייג הראשון, הקבוע בסעיף 66(א)(1) לפקודה, קובע כי –

”על אף האמור בסעיף 65 – רשאי בן זוג שאיננו בן זוג רשום לתבוע כי ייעשה חישוב נפרד של המס על הכנסתו מיגיעה אישית בעסק או משלח יד או מעבודה, לרבות הכנסתו מיגיעה אישית כאמור בפסקאות (1) עד (7) להגדרתה שבסעיף 1...” [הדגשה הוספה – נ.ג.].

והסייג מסוייג, לפי סעיף 66(ד) –

”הוראות סעיף קטן (א) לא יחולו אלא אם הכנסת בן-הזוג האחד באה ממקור הכנסה שהוא בלתי תלוי במקור ההכנסה של בן-הזוג השני” [הדגשה הוספה – נ.ג.].

והסעיף ממשיך ומפרט מקרים אשר בהתקיימם, קמה חזקה שמקור ההכנסה של בן זוג אחד תלוייה במקור ההכנסה של בן הזוג השני, כגון עבודה במקום עסק או משלח יד של בן הזוג השני, חברה אשר בה לשני בני הזוג או לבן הזוג השני זכויות בהנהלה או 10% מזכויות ההצבעה וכן הלאה.⁴⁵

הסייג השני קבוע בסעיף 66(ב) לפקודה, ונוגע להכנסות פסיביות של בני זוג. מכיוון שמראש הגדרנו רשימה זו כעוסקת במיסוי הכנסה, כלומר, מיסוי "פירותי" ולא הוני, סייג זה איננו נכנס בגדרי השאלה המעסיקה אותנו במסגרת רשימה זו.

הסייג השלישי קבוע בסעיף 66(ה)(2) לפקודה, ולפיו יכולים בני הזוג לערוך חישוב נפרד, עד הכנסת בן הזוג שאינה עולה על 42,000 ₪ בחודש, בהתקיים התנאים לסייג, שעיקריהם המהותיים הינם:

(א) ההכנסה היא מיגיעה אישית מעסק, ממשלח יד או מעבודה.

⁴⁵ מקובל לומר כי נטל ההוכחה לכך שבני הזוג זכאים לחישוב נפרד מוטל על בני הזוג הטוענים לחריג. לפסיקה אודות שאלה זו וכן אודות מקרים בהם נבחן אם ניתן להחיל על בני הזוג חישוב נפרד, ראו: עזאם (תזה), לעיל הי"ש 3, בעמ' 85 והאסמכתאות שם, ובעמ' 91-97; ע"א 789/86 חזאן נ' פקיד שומה עכו, פ"ד מג(1) 427; ע"א 32/60 פויכטונגר נ' פקיד השומה ת"א 4, פ"ד יד 1366, שם נאמר לגבי שותפות של בני הזוג כי "קשר השותפות הוא קשר תלות חזק בין השותפים והכנסתו של כל שותף נובעת ממקור הכנסה שהוא תלוי במקור הכנסתו של השותף השני"; ע"א 67/69 זקס נ' פקיד השומה ת"א 4, פ"ד יד 1845, שם נקבע כי גם חברה היא כמו שותפות מבחינת הסייגים לחישוב נפרד; ע"א 417/60 קאופמן נ' פקיד השומה ת"א 1, פ"ד טו 483; ע"א 30/61 בנטל נ' פקיד השומה, חיפה, פ"ד טו 1437 – לא משנה אם יש עוד בעלי מניות בחברה חוץ מבני הזוג; ע"א 4599/91 מלצר נ' פקיד השומה, חיפה, פ"ד מז(3) 83, שם נקבע כי אם בני הזוג רק עובדים במקום עבודה ולא שותפים בבעלות בו, זה לא נחשב תלות בהכנסה של בן הזוג; ע"א 135/66 פקיד השומה, ת"א 4 נ' פורת, פ"ד כא(2) 411; ע"א 322/83 קרקו נ' פקיד השומה – מדגם עפולה, פ"ד לח(4) 829; ע"א 120/86 שלם נ' פקיד השומה, ירושלים, פ"ד מג(2) 163.

(ב) שני בני הזוג עובדים במקום עיסוקם הקבוע במשך לפחות 36 שעות שבועיות ובמהלך

לפחות 10/12 מהתקופה לגביה נתבקש החישוב הנפרד.⁴⁶

(ג) לבני הזוג אין הכנסה נוספת לפי סעיפים 12(1) או 22(2) לפקודה, כלומר – מעסק, משלח

יד, עסקה או עסק אקראי בעל אופי מסחרי, או הכנסת עבודה.⁴⁷

בעקבות סייגים אלו, בפועל יוצא כי רוב הזוגות בארץ רשאים לבקש להיות ממוסים במיסוי נפרד, כך שמודל המיסוי המאוחד הינו אמנם המודל המוצהר להלכה, אך המצב אינו משקפו, למעשה. אנו נתייחס בניתוחנו הן למצב המוצהר, הן למצב בפועל והן למצב הדברים שנוצר מכך שישנו מצב אחד מוצהר ואחד בפועל.

נראה שיש מקום רב לביקורת על שיטת מיסוי בני הזוג הנהוגה בישראל. ראשית, נדמה כי למרות שתפישת מיסוי בני הזוג בישראל עוברת לכיוון מודל הפרדה, הפקודה עודנה מצהירה על מודל מאוחד. הדבר עשוי להעיד על כך שאין תמה מרכזית וחשיבה נורמטיבית מסודרת מאחורי המיסוי, ונורמות המס נעשו אד-הוק, על מנת לפתור בעיות ספציפיות שעלו, ולא מתוך מדיניות מיסוי בעלת ראייה כוללת.⁴⁸ הסיכוי להגיע למערכת צודקת באופן כזה הינו נמוך ביותר, ונראה שראוי למדינה מתוקנת שתשקיע זמן ומחשבה בדרך שבה היא ממסה את אזרחיה.

שנית, נראה שהסיבה לכך שמערכת המס בישראל שימרה בכל זאת את עקרון מודל האיחוד נובעת מרצון להימנע מתכנוני מס בלתי רצויים על ידי יצירת חזקות גורפות למניעתם.⁴⁹ כך בהגבלת החישוב הנפרד למקורות הכנסה בלתי תלויים, חזקות התלות, התנאים הטכניים שנקבעו בסעיף 66(ה) לפקודה ועוד כיוצא באלו. על כך יש לשאול אם החשש שנישום ינקוט בתכנון מס מלאכותי על מנת לזכות בהפחתת מס מצדיק פגיעה בכלל הנישומים על ידי הכבדת נטל המס עליהם, וכתוצאה מכך ומניעת שוויון אופקי בין אלו שמצליחים למצוא את דרכם אל חוף המבטחים של החישוב הנפרד ובין אלו שלא זכו לכך. כפי שצינתי לעיל, חשד זה איננו ראוי וניתן לעיתים להתמודד עמו, בין אם בדרכים עליהן הצבעתי לעיל, ובין בדרכים אחרות. בדין הישראלי, למשל, קיימת דוקטרינת העסקאות המלאכותיות,⁵⁰ השוללת תוקף מפעולות משפטיות

⁴⁶ סעיף 66(ה)(2)(א) לפקודה.

⁴⁷ סייג לסייג זה, הקבוע בסעיף 66(ה)(2)(ב) לפקודה, הינו הכנסה כאמור לגביה קבע שר האוצר בתקנות, באישור ועדת הכספים של הכנסת, כי לא תיחשב כפוגמת באפשרות בני הזוג לחסות תחת הסייג הקבוע בסעיף 66(ה) לפקודה.

⁴⁸ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 100-101.

⁴⁹ שם, בעמ' 101-105.

⁵⁰ סעיף 86 לפקודה.

שנעשו רק על מנת להתחמק ממס. האכיפה באמצעים אלו תהיה אולי פחות יעילה, אולם נראה שזהו מחיר שראוי לשלם על מנת לקדם מערכת מס הוגנת יותר.

זאת מעבר לכך שכפי שאמרנו לעיל, מערכת מס המונעת במידה רבה מחשדנות בנישומים הינה מערכת נזירוטית שאינה בוטחת בהם, ומייצגת מערכת יחסים שאינה ראויה בין השלטון לאזרחיו.⁵¹ נראה שהדבר לא ראוי, הן מבחינת המסר המועבר על ידי השלטון, והן מבחינה מהותית.

מבחינת הצדק, ההסדר בישראל אינו מקיים צדק אופקי, שכן הוא מבחין בין נישומים שונים בעלי הכנסות דומות רק בשל מצבם המשפחתי.⁵² זוהי אמנם בעייה המוכרת לכל הדוגלים בשיטה שאיננה שיטת הפרדה טהורה, אך החסרון בהסדר החל בישראל הינו שהוא לא מקיים אף שוויון בין זוגות, שכן רק חלק מן הזוגות זוכים לחישוב נפרד בעוד השאר נאלצים לשאת בנטל החישוב המאוחד. זאת מעבר לעובדה שכאשר ישנו חישוב נפרד ישנו חוסר צדק מול זוגות אחרים בעלי אותה הכנסה בסך הכל, אך בעלי חלוקה פנימית שונה של ההכנסות.⁵³

ההסדר בישראל גם בלתי יעיל כלכלית⁵⁴ – במקרים בהם מתקיים המיסוי המאוחד, ישנו, כפי שציינו לעיל, נטל מיסוי מוגבר על האישה, המפרנסת המשנית ש"גמישות" עבודתה גבוהה, כך שמצבה של האישה במשק מורע עוד יותר באמצעות המס, ולא רק שלא מוטב. כשלי השוק הקיימים אינם מנוטרלים אלא מועמקים. כמו כן מקנה ההסדר בישראל יתרון להכנסות מסוג מסויים על פני אחר – יתרון גדול להכנסות ממקורות בלתי תלויים על פני הכנסות ממקורות תלויים, שכן רק הסוג הראשון יזכה לחסות תחת כנפי הקלת המס בדמות חישוב נפרד לבני זוג. אין קשר מהותי לעבודה עצמה או לתועלת המופקת ממנה. מדובר בהתערבות בכוחות השוק, שיש בה כדי לעוות את מערך התמריצים לפיו פועלים בני זוג בבחירת העבודה, ומונעים מן "היד הנעלמה" לשלוט בחכמה וברציונליות בהשקעות במשק.⁵⁵

⁵¹ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 105.

⁵² שם, בעמ' 105-106.

⁵³ שם, בעמ' 106.

⁵⁴ שם, בעמ' 107.

⁵⁵ שם, בעמ' 108.

להסדר המס המוצא גם השלכות חברתיות שליליות, ככל שהסדר האיחוד מוצא את ביטויו בפועל. כאמור, מתקיים תמריץ שלילי לעבודת המפרנס המשני – האישה (וזאת במיוחד במערכת מס כשלנו, בה לא ממוסות ההכנסות הזקופות אותן נוטה האישה לבצע).⁵⁶ ובהנחה שאכן יש השפעה של דיני המס על התמריץ להינשא, הרי שמדובר במערכת הנותנת תמריץ שלילי לנישואין, שכן בני זוג מוגדרים רק ככאלו הנשואים זה לזה.⁵⁷

(ב) משפט משווה

הדין האמריקאי (ארה"ב) – כיום והחל משנת 1969 מבוסס הדין האמריקאי על תת-מודל במודל האיחוד וההפרדה, אשר הינו מודל המדרגות השונות, אך גם זה, כפי שנראה להלן, באופן לא לגמרי חד ונקי.⁵⁸ במסגרת הדין האמריקאי ישנן שלוש סקאלות של מדרגות מס – מדרגות מס לזוג בחישוב מאוחד; מדרגות מס לזוגות אשר בוחרים בחישוב נפרד; מדרגות מס ליחידים. מדרגות המס לזוג הבוחר לערוך חישוב נפרד בדרך כלל מכבידות על זוג, ויהיה עדיף לו לבחור בחישוב מאוחד. נניח זוג הזוג מרוויח סכום X. על פי המודל האמריקאי, יחיד המרוויח X ימוסה יותר מן הזוג, אולם שני יחידים המרוויחים ביחד X (אחד מרוויח Y (הקטן מ-X) והשני X-Y) ימוסו לעיתים יותר ולעיתים פחות מהזוג המרוויח ביחד X, בתלות ביחס בין הכנסות כל אחד מבני הזוג.⁵⁹

הגדרת זוג בדין האמריקאי הינה זוג נשוי. יש לשים לב לכך שהגדרת זוג על ידי נישואין בדין האמריקאי בעייתית פחות מאשר הגדרה כזו במקומות אחרים, למשל בשל העובדה שבישראל ישנם זוגות שאינם מתחתנים בשל חוסר יכולת להינשא בישראל, למשל זוגות שאינם בני אותה דת, דבר אשר לא מתקיים בארה"ב. לפיכך קל יותר להניח שלעובדה שבני זוג בחרו שלא להינשא חשיבות גם מבחינת האופן בו הם רואים את הקשר ביניהם. לכך שתי הסתייגויות – ראשית העובדה שבאופן כללי מוסד הנישואין כמוסד הבלבדי המעיד על קשר עמוק בין בני הזוג נמצא בירידה מתמדת וזוגות רבים בוחרים לחלוק את חייהם ולהקים משפחות גם בלעדיו (אם כי בישראל בעייה זו חריפה במיוחד, בשל הקשר בין מוסדות הדת ומוסד הנישואין בישראל, מה שלא

⁵⁶ ש.ם.

⁵⁷ ש.ם, בעמ' 109-110.

⁵⁸ ש.ם, בעמ' 117-120.

⁵⁹ E.J. McCAFFERY, TAXING WOMEN 991 (1997) (להלן: McCAFFERY).

קיים בארה"ב, למשל), ושנית העובדה כי גם בארה"ב עדיין ישנם סוגי קשרים זוגיים אשר אינם יכולים למסד את יחסיהם באמצעות נישואין, למשל – זוגות בני אותו המין בחלק מהמדינות.

גם הדין האמריקאי נוטה להנחה האמפירית לשיתוף בין בני הזוג, המוביל להגדלת יכולתם לשלם, הנחה אמפירית, כפי שהראינו לעיל, שלא בטוח שהינה נכונה עובדתית. כמו כן, ישנה בעייה מבחינת יעילות כלכלית ונייטרליות של מערכת המס, שכן החישוב המאוחד על פי רוב של הזוגות האמריקנים מוביל להטלת נטל מס גבוה על ההכנסה המשנית מההתחלה, כאשר ההכנסה הראשית היא הזוכה בהנאה ממלוא מדרגות המס הנמוכות. כך ישנו תמריץ שלילי לעבודה של המפרנס הרשמי, שגם בארה"ב, כמו בישראל, הינו בדרך כלל האישה. לא רק ששיטת המס האמריקאית אינה מתמרצת לקיחת חלק גדול יותר של האישה במשק, אלא היא נותנת לה תמריץ שלילי לצאת לעבודה. בהגדרת "בני זוג" על ידי נישואין, נוצר גם תמריץ שלילי להינשא (בהנחה שהנטל על בני הזוג יהיה גבוה יותר מאשר הנטל עובר לנישואיהם), ככל שתמריץ זה משפיע על החלטת בני זוג להינשא.⁶⁰

נראה שהדין האמריקאי בבסיסו נוטה להתייחס ברצינות הן ליחידים אחרים והן לזוגות אחרים כמודלים להשוואה, ועל כן מוצא את עצמו ממסה בני זוג באופן בו לא ימוסו באופן שווה לא יחסית לזוגות אחרים בעלי חלוקת הכנסה שונה אך סך הכנסות זהה, ולא יחסית ליחידים המרוויחים את אותו הסכום. אנליטית אולי אין כאן שיפור, שכן בשל אי-נקיטת העמדה ברי כי לא מתקיים שוויון לא בהשוואה לזוגות ולא בהשוואה ליחידים, אולם מיצוב בני הזוג במקום כלשהו באמצע עשוי להוות התחשבות מסויימת בשיקולים אלו, וכן בשיקולים אותם הזכרנו שיובילו להגדלת הנטל על בני זוג. עם זאת, גם לפי המודל האמריקני ישנה חוסר עקביות בתוצאות המס יחסית ליחידים המרוויחים את אותם הסכומים, כך שנראה שגם שיקול זה בדבר התחשבות בהשוואה ליחידים אחרים אינו מוצא מענה ראוי במסגרת הדין האמריקאי. חוסר השוויון הזה גם גורם לחוסר שוויון אופקי, בו היחס בין בני זוג שמרוויחים יותר או פחות ובהתאם יכולתם לשלם עולה או יורדת אינו אותו היחס בין יחידים המרוויחים יותר או פחות. מדוע שעלייה X ביכולת לשלם אצל בני זוג תוביל להכבדה Y בנטל מס ההכנסה על בני הזוג אך להכבדה Z אם מדובר ביחידים, כאשר במדרגות מס מסויימות $X > Y$ ובמדרגות אחרות $Y > X$?

⁶⁰ ראו דיון לעיל, פרק ג(2)(ג).

נראה שאין תשובה טובה לשאלה זו, וכך נוצר אי-צדק במישור הצדק האופקי במערכת מס ההכנסה האמריקאית.

הדין האנגלי (בריטניה) – הדין האנגלי התחיל בתור מודל איחוד, שכן התפישה היתה שהכנסת בת הזוג הינה חלק מהכנסת הבעל וכך גם דווחה, אולם כיום מוחל בבריטניה מודל ההפרדה במובנו הטהור, כאשר כל בן זוג ממוסה על הכנסתו בנפרד.⁶¹

מודל זה נהנה מכל היתרונות הנורמטיביים אותם הזכרנו בדיון לעיל אודות מודל ההפרדה הטהור, וכן מכל חסרונותיו. ישנו צדק אופקי ואנכי בין זוגות לבין יחידים, שלא מתקיים בין זוגות לבין עצמם, וישנו קושי הנובע מהחשש להערמה על מערכת המס, וייחוס הכנסותיו של בן זוג אחד לשני. ישנו היתרון שבאי-יצירת תמריץ שלילי מפני יציאת נשים לעבודה, אך אין עידודן לעשות כן והתגברות על "גמישותן" בשוק, הנובעת מסיבות חברתיות החורגות משיקולי המס המסורתיים.

הדין האוסטרלי – בדין האוסטרלי מוחל באופן עקרוני מודל ההפרדה.⁶² עם זאת, ישנה התייחסות מסויימת גם לזוגות במס ההכנסה האוסטרלי, לעיתים תוך הגדרת הזוג כבני זוג החיים ביחד ולעיתים ישנו צורך בנישואין לשם כך. עם זאת, אין התייחסות לבני זוג מאותו המין כבני זוג לצורך מס הכנסה.

הדין הצרפתי – בדין הצרפתי קיים מודל איחוד והפרדה, החל על זוגות נשואים שחיים יחד.⁶³ כאשר קשר הנישואין קיים רק דה-יורה, אך לא בפועל, שבים בני הזוג להיות ממוסים בנפרד, כשני יחידים. המודל החל כיום בצרפת הינו מודל החלוקה, כאשר המס המוטל על בני הזוג, יחידת המיסוי, הינו צירוף של המס המוטל על כל אחד מהם בנפרד, כלומר מודל חלוקה של 50:50. כך בפועל, נטל המס על בני הזוג קטן או שווה לנטל המס על שני יחידים המרוויחים את אותם הסכומים.

⁶¹ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 120-124.

⁶² שם, בעמ' 125-127; Income Tax Assessment Act, §4-1 (1997).

⁶³ עזאם (תזה), לעיל ה"ש 3, בעמ' 129-130.

מודל זה נהנה מכל היתרונות הנורמטיביים אותם הזכרנו בדיון לעיל אודות מודל החלוקה, וכן מכל חסרונותיו. המודל אמנם לא מקיים צדק אופקי ואנכי עם יחידים אחרים, אך כן עם זוגות אחרים. המודל אף אינו משפיע על חלוקת העבודה בין בני הזוג ובכך מקדם את היעילות ומונע במידה מסויימת את המחסום שעלול להיווצר מיציאת האישה לשוק העבודה. עם זאת, מחסום מסויים עוד נותר, שכן האישה מתחילה ממדרגת המס האחרונה אליה הגיע בעלה, גם אם בזכות החלוקה תהיה מדרגה זו נמוכה משהיתה במודל איחוד סתם.

יש לשים לב גם לעובדה שבניגוד לשיקולים אותם הזכרנו לעיל להכרה בנשואים בלבד כבני זוג, כאן לא נהנה המודל מרוב יתרונות ההגדרה. לא רק שההגדרה חסרה את ההתייחסות להשלכות החיים בזוגיות על הנישומים, כמו כל הגדרת בני זוג אחרת הרואה "בני זוג" רק בנישומים נשואים, כאן גם לא מתקיים היתרון העיקרי בהגדרת "בני זוג" כנשואים, קרי, היכולת שלא לחפש אחר צורת החיים בה חיים בני הזוג ולהסתמך על הרישומים הרשמיים שבידי המדינה. כך מתבזבזים משאבים כלכליים על חיפוש אחר זוגות ומנהגיהם, וכן נגרמת פגיעה בפרטיותם של זוגות, למרות שהגדרת הנישואין כאבן הבוחן ל"בני זוג" אמורה לחסוך את כל אלו.

יתרה מכך, אם אמרנו שמבחינת ההשפעה על מקום הנישואין בחברה, ההכרה בנישואין כמקנים זכויות וחובות ובכללן שינוי המעמד של בן הזוג כלפי מס ההכנסה מחזקת את מעמד הנישואין בחברה, הרי שהאמירה שנישואין אלו הינם בעלי תוקף כלפי רשויות המס רק כל עוד הם ממומשים בפועל הינה אמירה המחלישה את הנישואין כמוסד. לא עוד מוסד המסוגל לפרוש חסותו על כלל הנתונים בתוכו, אלא בעל יכולת חלקית בלבד.

ניתן לומר ביקורות דומות גם על מערכת המס בישראל, המגדירה בני זוג כנשואים, אולם רק כאלה החיים ומנהלים משק בית ביחד, אולם ספק אם מידת הדיכוטומיות בדיון הישראלי שווה לזו בדיון הצרפתי. אם אכן כך – הרי שאין הכי נמי, והביקורת רלוונטית לדיון הישראלי לא פחות מאשר לדיון הצרפתי בהקשר זה.

הדין השוודי – בדין השוודי היום חלק חישוב נפרד באופן טהור.⁶⁴ מעניין לציין כי בפועל, המעבר לשיטת החישוב הנפרד בדין השוודי (בשנת 1991) הובילה, עובדתית, לעלייה במספר הנשים המשתתפות בשוק העבודה בשוודיה וכן לעבודת שני בני הזוג, ולא רק אחד מהם.⁶⁵

הדין הגרמני – בגרמניה ישנה בחירה בין מודל האיחוד וההפרדה בשיטת החלוקה 50:50 או מודל ההפרדה (אף שדין זה חל רק על זוגות נשואים ששניהם תושבי מדינות האיחוד האירופי).⁶⁶ כך יהנו בני הזוג מנטל מס זהה או נמוך לנטל מס ההכנסה המוטל על שני יחידים, שכן יכולים לבחור להיות ממוסים כשני יחידים. אם בוחרים להיות ממוסים אחרת, סימן שהדבר מיטיב עמם (למשל, כי אחד מבני הזוג יכול "לתרום" לשני שימוש במדרגות המס הנמוכות אותן לא מנצלת הכנסתו עד תום). יש לשים לב כי הדין הגרמני נותן יתרון לזוגות נשואים, אולם הדבר איננו מקרי אלא תוצר של הגנה חוקתית הניתנת למוסד הנישואין בגרמניה.⁶⁷ כך, למרות שהחסרונות בהכרה רק בזוגות נשואים כ"בני זוג" ולא בכל הזוגות המקיימים מערכת יחסים ארוכת טווח בעלת שיתוף גבוה הינם החסרונות הרגילים, כאן ישנו יתרון שלא קיים באופן זה בשאר שיטות המשפט – כוונת מכוון של מערכת המשפט, ואף המחשבה החוקתית הבסיסית במדינה, לחזק את מוסד הנישואין.

נסכם את הממצאים בצורה מסודרת, שתעזור לנו לערוך השוואות בין המדינות ולהגיע

למסקנה:

מדינה	הגדרת בן זוג	מודל	הערות
ישראל	אדם נשוי החי ומנהל משק בית משותף עם מי שהוא נשוי לו (ס' 1 לפקודה).	רשמית: איחוד. מעשית: חריגים רבים המובילים לכך שהרוב ע"י הפרדה.	בישראל ישנן מגבלות משמעותיות על נישואין וקבוצה משמעותית שאינה יכולה להינשא בארץ.
ארה"ב	אדם נשוי (או, במקרים מסויימים, Head of	מדרגות מס שונות, רשמית אפשרות בחירה בין מיסוי כיחידים או בני זוג, מעשית	

⁶⁴ שם, 130-131.

⁶⁵ FAMILY TAXATION IN EUROPE, לעיל ה"ש 9, בעמ' 126.

⁶⁶ עזאם (תזה), 132-134.

⁶⁷ FAMILY TAXATION IN EUROPE, לעיל ה"ש 9, בעמ' 59.

	הבחירה לרוב הינה בהפרדה.	(Household).	
בריטניה	הפרדה מוחלטת.	אדם נשוי.	הגדרת בן הזוג הינה לפי המודל הישן, שכן אינה רלוונטית עוד למודל הנוכחי.
אוסטרליה	הפרדה.	משתנה בהתאם לחיקוק, לרוב בני זוג נשואים, לעיתים בני זוג שחיים יחד. לא בני זוג מאותו המין.	
צרפת	איחוד והפרדה – מודל החלוקה, חלוקה של 50:50.	אדם נשוי החי עם בן זוגו.	
שוודיה	הפרדה מוחלטת.	לא רלוונטי.	
גרמניה	בחירה בין איחוד והפרדה – מודל החלוקה, חלוקה של 50:50; לבין הפרדה.	אדם נשוי.	המודל חל רק אם שני בני הזוג תושבי האיחוד האירופי.

כפי שראינו, ישנן ביקורות על כל אחד מן המודלים הנהוגים, ונראה כי אף מדינה לא השכילה למצוא את שביל הזהב שיאפשר שיטת מיסוי חפה מבעיות, תאורטיות ומעשיות. "חכמת ההמון" מראה לנו כי מודל האיחוד פס מן העולם (ונראה, בשל חסרונותיו הרבים והמנויים, שראוי שיפוס גם אצלנו), וכי קיימת מגמה מסויימת, אך לא מובהקת, כלפי מודל המסתכל על הכנסות בני הזוג בנפרד, ונזהר מ"ענישת" בני הזוג יותר מהרווח שהם מפיקים מזוגיותם. ישנן מדינות המרחיקות לכת אף יותר, ומאפשרות לבני הזוג הקלה במיסים בעקבות הזוגיות.

ה. ניתוח נורמטיבי – הדין הראוי

בפרק זה אנסה לראות, לאור השיקולים אותם תיארתי לעיל, כיצד על מס ההכנסה להתייחס לבני זוג, יחסית ליחידים הממוסים במס הכנסה (יחיד המרוויח את אותו הסכום כמו בני הזוג ושני יחידים המרוויחים במצטבר את אותו הסכום) ויחסית לזוגות אחרים (המרוויחים במצטבר את אותו הסכום, אך החלוקה הפנימית של ההכנסות בין בני הזוג שונה).

כפי שהזכרנו לעיל, השיקולים התוך מיסויים הקלאסיים והטהורים הם הצדק האנכי והאופקי ועקרון היכולת לשלם. בשני מישורים אלו, הקרובים מאד מבחינה רעיונית גם אם מוצאים ביטוי במושגים שונים, נתמקד עתה בבחינת שאלתנו.

בעד מיסוי ממשפחת מודל האיחוד, או האיחוד וההפרדה, ניתן לומר כי הוא שומר על צדק אנכי ואופקי. זאת כיוון שהוא שומר על כך שזוגות המרוויחים את אותו הסכום ימוסו באותה המידה, וכך גם זוגות המרוויחים סכומים שונים ימוסו במידות שונות, בהתאם לפערי ההכנסות ביניהם – הזוגות המרוויחים פחות ימוסו פחות, והמרוויחים יותר ימוסו יותר.

אמירה זו הינה כללית, שכן קיימים תתי-מודלים גם בתוך משפחות אלו אשר אינן מקיימות צורות אלו של צדק, למשל בתתי-מודלים המערבים בתוכם יכולת בחירה של בני הזוג אודות נטל המס שיוטל עליהם. ראינו זאת בשיטת המיסוי הנהוגה בגרמניה, בה קיימת בחירה לבני הזוג כיצד להיות ממוסים. כאשר קיימת בחירה כזו, עשוי להתעורר הן חוסר צדק אופקי בין זוגות המרוויחים סכומים זהים שבחרו להיות ממוסים באופן שונה, אך באופן יותר זועק – צדק אנכי. שכן גם אם סביר להניח שזוגות המרוויחים סכומים זהים ימוסו באופן שונה, ייתכן מצב בו זוגות ירוויחו סכומים שונים הגורמים לכדאיות המיסוי במודל מאוחד או נפרד להיות שונה, וכך זוג א' המרוויח הרבה יותר מזוג ב' ישלם רק פרוטות בודדות יותר ממנו, ובאופן לא פרופורציונלי למדרגות המס הקיימות במערכת, רק בשל העובדה שמדרגות מערכת המס גרמו לזוג ב' להעדיף מודל מיסוי שונה מזוג א', בעל מדרגות מס שונות. כך לא תתקיים הפרופורציה הרצויה בין הכנסות שונות לבין נטלי מס עליהן.

כאמור, מצב זה קיים במידה רבה גם בישראל, בה יכולים זוגות לבחור במודל הפרדה, אולם רק בהתקיים תנאים מסויימים. כך נוצר חוסר שוויון אופקי בין זוגות המרוויחים סכומים זהים, אך בני זוג א' מתפרנסים מאותו עסק ואילו בני זוג ב' עוסקים במשלחי יד נפרדים לחלוטין זה מזה. גם חוסר שוויון אנכי נוצר במובן זה, מאותן הסיבות הקשורות ליכולת לבחור את אופן המיסוי, הניתנת רק לחלק מן הזוגות, ובפועל יוצרת נטל מס שונה בשל קריטריונים שאינם קשורים ליכולת לשלם.

בנוסף לבעיות אלו במודל האיחוד ובמודל האיחוד וההפרדה, קיימת בעיית שוויון גם בהשוואה ליחידים אחרים. כפי שראינו, במודלים המסתכלים על הזוג כיחידה הממוסה, נטל מסל ההכנסה המוטל על בני הזוג יהיה שונה מאשר נטל מס ההכנסה המוטל על שני יחידים. חווה, אותה הזכרנו לעיל, מרוויחה 6,000 ₪ לחודש, אולם יחד עם בן זוגה אדם מרוויח משק הבית 16,000 ₪. לפי מודל החלוקה של 50:50 (שהינו תת-מודל של מודל החלוקה שהינו תת-מודל של מודל האיחוד וההפרדה), תמוסה חווה ב-1,100 ₪ כמס הכנסה. זאת לעומת חברתה שתרוויח 6,000 ₪ שלא במסגרת זוגיות, שתמוסה ב-700 ₪. ההבדל הינו משמעותי. גם אדם ימוסה במס הכנסה של 1,100 ₪, לעומת חברו המרוויח גם הוא 10,000 ₪ אולם ממוסה ב-1,700 ₪ כמס הכנסה. כך גם יהיה פער בין חנה, שאינה מרוויחה דבר אך כפי שהזכרנו לעיל תמוסה ב-1,100 ₪ על הכנסתה המשותפת עם בן זוגה אלקנה המרוויח 16,000 ₪, לבין חברתה שאינה משלמת כל מס, וכן יהיה קיים פער בין אלקנה שישלם 1,100 ₪ במס הכנסה לעומת חברו המרוויח אף הוא 16,000 ₪ אך ישלם 3,600 ₪ כמס הכנסה, למעלה מפי 3 מאלקנה.

אכן, ניתן לומר כי הבדלים אלו נובעים מהבדלים ביכולת לשלם בין בני זוג ויחידים, כפי שהזכרנו לעיל, למשל בשל יתרונות הגודל.⁶⁸ אולם לטענה זו מספר תשובות אפשריות:

(א) עדיין אין מתקיים צדק אנכי, שכן הפער המתקיים בין היחיד לבין בן הזוג אינו יכול להיות מוסבר על ידי שוני ביכולת לשלם. בהנחה שהן לחווה והן לחנה אותה היכולת לשלם, מדוע יהיה הפער בין חווה לחברתה בסך 400 ₪ ואילו הפער בין חנה לחברתה בסך 1,100 ₪? מדוע יהיה הפער בין אדם לחברו 600 ₪ בעוד הפער בין אלקנה לחברו יעמוד על 2,500 ₪? הצדק האנכי מוטה כאן בצורה בולטת.

(ב) פרופורציונליות ליכולת לשלם – האם אכן נוכל לומר שהפערים בין בני הזוג לבין חבריהם שאינם בני זוג פרופורציונליים לפערים ביכולתם לשלם? הצבענו לעיל על כך שככל הנראה קיימת הגברה מסויימת של היכולת לשלם של בני זוג על פני מי שאינם בני זוג. אולם נראה, שבמיוחד לאור השוני בפרופורציות בין נישומים שונים בחלוקה פנימית שונה בין בני הזוג אותה ראינו בפסקה לעיל, לא מתקיימת כל פרופורציה אמיתית בין היכולת לשלם לבין נטל מס

---

⁶⁸ ראו לעיל, פרק ג(1).

ההכנסה המוטל. זאת במיוחד לאור העובדה כי בדיון לעיל ראינו כי ההנחה האמפירית בדבר השוני ביכולת לשלם בין בני זוג לבין יחידים הינה הנחה המוטלת בספק, ויש שאף אומרים שעל זוגות מוטל נטל כבד יותר, ויכולתם לשלם פחותה. כך, לא ייתכן שיכולתם לשלם גדולה עד כדי הצדקת פערי מיסוי של מאות אחוזים בין בני זוג ומי שאינם בני זוג.

(ג) אנו רואים שבעוד במודל שהוזכר לעיל חווה וחנה משלמות מס הגבוה מן המס שיוטל על חברותיהן המרוויחות סכומים זהים להן, אדם ואלקנה משלמים מס הכנסה נמוך יותר. הדבר איננו הכרחי בכל אחד מיישומי המודל, אולם הינו רווח.

אם כן נראה שאין התאמה גדולה מספיק על מנת להצדיק את השוני המתואר לעיל בשיקולי הבדלים ביכולת לשלם של הנישומים, ואנו רואים כי למרות היתרונות היחסיים שיש למודלים השונים של האיחוד וההפרדה, ישנם גם חסרונות יחסיים. למרות היתרון במישור הצדק ביחס לבני זוג אחרים, ישנו חסרון משמעותי במישור הצדק ביחס ליחידים אחרים.

אך מה אומרים השיקולים התוך-מיסויים על מודל ההפרדה? במודל ההפרדה קיים צדק אופקי ואנכי בין בני זוג ובין נישומים שאינם בני זוג, אולם באופן יחסי לבני זוג אחרים, עשויים בני זוג להיות ממוסים הרבה יותר או פחות.⁶⁹ בעייה נוספת העשויה להתעורר במישור הצדק הינה אם נניח את ההנחה האמפירית כי לבני זוג יכולת לשלם הגבוהה מזו של שני יחידים, כך שגם הצדק האנכי עמם אינו מתקיים. עם זאת, וכפי שאמרנו לעיל, ייתכן שההבדלים ביכולת לשלם אינם משמעותיים עד כדי כך שנוצרת הצדקה לראות הבדלים אלו כבעלי משמעות נורמטיבית זניחה. בכל אופן, אנו רואים כאן כי למרות היתרון הבולט של מודל ההפרדה במישור הצדק האופקי והאנכי בין בני הזוג והיחידים, עלולה לקום בעייה רצינית של צדק אופקי ואנכי בין בני זוג ובין בני זוג אחרים, אשר להם אותה הכנסה ומתוך כך אותה היכולת לשלם, אולם הם ממוסים באופן שונה.

כך, אנו רואים, יתרונו של אב-טיפוס מודל אחד הוא חסרונו של השני. אין מודל אשר תיאורטית עדיף על משנהו ומכיל פחות סתירות. ככל שנתקרב לצד שמגביר את הצדק בין זוגות לבין זוגות אחרים, נגביר את חוסר הצדק בין בני זוג ובין יחידים, וכן להיפך. נראה שבאופן

⁶⁹ ראו הדיון שנערך לעיל בפרק ב' אודות השלכות מודל האיחוד.

עקרוני, אין עדיפות מושגית, מתוך דיני המס, למיסוי זוגות לפי מודל הפרדה או לפי מודל איחוד וחלוקה. בשתי צורות החשיבה מתעוררות בעיות קשות ושיקולים הסותרים זה את זה אינהרנטית ומכחישים זה את זה, באופן שאם נלך לכיוון אחד מהם נקפח את האחר, באופן שאינו מאפשר לגשר על הפערים.

אחדד, מעבר לשיקול הברור אודות היכולת לשלם, כשההנחה (המוטלת בספק עובדתית) הינה שבעקבות המעבר מיחידים לבני זוג גדלה גם היכולת לשלם ועל כן צריך לגדול גם נטל המס, קיימת הבעיה הקונספטואלית אודות הצדק האופקי והאנכי – בעקבות השינוי באופן שבו חיים הנישומים, לבד או בלוויית בן זוג, קשה לנו יותר להגדיר למי בדיוק עלינו להשוות אותם על מנת להגיע לצדק – האם ליחידים או לזוג? הרצון להשוואה הן ליחידים והן לזוגות אחרים יוצר קונפליקט, אשר מבחינה מושגית אין דרך לפתור אותו. הוא אינו מייצר אמת או שקר, אלא סוגייה בעלת פנים מספר, אשר לה אין תשובה פשוטה אחת.

אם כן, נראה שהתנאים שווים, שלא קיימת עדיפות רעיונית-מושגית מתוך שיקולי המס הקלאסיים לטובת הכרעה לאחד מן הכיוונים. משכך, משכל שאר התנאים שווים, נראה לגיטימי להתייחס לשיקולים חוץ-מיסויים, למרות ההתנגדות העקרונית הקיימת בשיח המס הקלאסי לשימוש בשיקולים חוץ-מיסויים בתוך מערכת המס. זאת בשל העובדה כי במקרה שלפנינו אין דרך העדיפה מבחינת שיקולי מס ממנה נשקול לסטות בשל שיקולים שאינם שיקולי מס, אלא שתי הדרכים שוות באיכותן מבחינת תאורייה מיסית, וקיים צורך להכריע ביניהן. אם כך, ההתייחסות לשיקולים חוץ-מיסויים כשיקולים מכריעים, בהיעדר שיקולים תוך-מיסויים להכריע, לא צריכה להיות עוד פסולה גם לתאורטיקנים טהורים ושמרנים של המס.

(2) שיקולים חוץ-מיסויים

לעיל סקרנו את השיקולים החוץ-מיסויים השונים הרלוונטיים למיסוי בני זוג.⁷⁰ נבחן כעת כיצד הם משפיעים על הדין הראוי, ואם הם מספקים לנו תשובה אותה ראינו לעיל שהדיון בשיקולים התוך-מיסויים אינו יכול לספק לנו.

---

⁷⁰ ראו לעיל, פרק ג(2).

יעילות כלכלית ונייטרליות של מערכת המס – דנו לעיל בהקשר זה במוקד "גמישות"

העבודה מול "קשיחותה", והשפעת מודל המיסוי על חלוקת העבודה בין בני זוג. אמרנו שמיסוי נפרד לבני זוג ישמר את התמריץ הרגיל לכל אחד מהם לצאת לעבודה, שכן חלות עליו אותן מדרגות מס. על מערכת המס לדאוג שלא להגדיל את הנטל דווקא על ההכנסה הגמישה יותר. לכאורה לשם כך עדיף מיסוי נפרד, אולם גם זה ישפיע על יעילות השוק ולא יקיים נייטרליות – גם אם בני הזוג לא ישייכו לזה את הכנסתו של זה, שיקול המס עשוי להוות שיקול בשאלה מי מבני הזוג יקח על עצמו שעות עבודה נוספות – זה המרוויח יותר או זה המרוויח פחות. עם זאת, ייתכן שההשפעה איננה כה משמעותית, בשל ההנחה האמפירית (שלא נבדקה, אך נראה סביר להניח שהיא נכונה) שכן הזוג שמרוויח פחות אף מרוויח פחות לשעה, וכך ייכנס שיקול שיאזן את שיקולי המס בשאלה מי יעבוד את השעות אותן רוצים בני הזוג להוסיף על מנת להגדיל את קופתם המשותפת. כך, לא לגמרי ברור לאיזה כיוון מושכים שיקולי היעילות הכלכלית והנייטרליות של מערכת המס, גם אם נראה כי קיימת נטייה לכיוון החישוב הנפרד ונגד סוגים שונים של חישוב מאוחד.

מבחינת יעילות כלכלית ברור גם כי ישנו יתרון גדול בחישוב הנפרד, או בגווני מיסוי שאינם מציבים מחסום מפני השתלבותו של המפרנס המשני בשוק העבודה. זאת הן מכיוון שאנו רוצים השתתפות בשוק העבודה של המוכשרים ביותר, ללא קשר לשאלה אם הינם המפרנס העיקרי או המשני והן בשל העובדה הסוציולוגית שהמפרנס הרשמי הוא בדרך כלל מפרנסת. לשוק עניין בתמרוץ נשים לעבודה הן בשל העובדה שכיום יש להן תמריץ חסר בשל שלל סיבות, החל מתפישות חברתיות וכלה בשכר נמוך יותר באופן בלתי מוצדק לנשים, והן בשל העובדה שיש למשק עניין בגיוון שיכול להשיא את התועלת המופקת בו. כך, עדיפה שיטת מס שאיננה מציבה חסם נוסף בפני נשים, ואולי אף שיטת מס הפועלת נגד ההטייה הטבעית הקיימת במשק נגד השתלבותן של נשים. לי נראה כי למרות שמערכת המס איננה המקום לפעול לתיקון הטיות, וודאי שהיא איננה מקום לעודד את העמקתן, וכך מס נדרש לכל הפחות שלא להגדיל את נטל המס על המפרנסת המשנית.

השפעות פוליטיות וחברתיות – מקום הנשים בשוק העבודה: נראה שזה, בצד השיקול

הכלכלי אודות השתלבות הנשים בשוק העבודה, הינו השיקול המרכזי, בעל המשמעות הגדולה ביותר מבין השיקולים שנסקור כאן. בעוד השיקולים האחרים מטים במידה מסויימת את הכף

לצד זה או אחר, נראה ששיקול מקום הנשים בשוק העבודה הינו גם שיקול אשר ללא ספק מושפע מבחירת מודל המס (כפי שראינו, למשל, שקרה עובדתית בשינוי מודל המס בשוודיה), וגם שיקול אשר השפעתו משמעותית. זאת הן, כאמור, על היעילות הכלכלית, והן על כינונה של חברה צודקת.

ישנה אסכולה שלמה של תפישות, כדוגמת האסכולה המרקסיסטית, הרואה בעבודה ערך בפני עצמה, ולא רק ככלי להפקת הכנסה עבור העובד. עבודה נתפשת כמאפשרת עצמאות, הן בשל המשמעות הכלכלית הטמונה בה והן בשל עצם היציאה מן הבית לשם יצירה פורייה, וככלי לביטוי עצמי של העובד (במקרה שלנו – העובדת), יכולת להביע את כשרונותיה ויכולותיה. זוהי רווחה שראוי שתחולק באופן שוויוני בין בני האדם, אנשים ונשים כאחד, ועל כן עלינו כחברה לדאוג להסרת חסמים מכניסת הנשים לשוק העבודה, ואף לעודדן לכך על מנת לפצות על חסמים שעדיין קיימים – קונקרטיים ותפישתיים. ב"דור המדבר" של המעבר בין חברה פטריאכלית לחברה שוויונית, יש מקום אף להעדפה מתקנת על מנת לנקות את שוק העבודה מתפישות ארכאיות שאינן רואות בנשים עובדות תופעה טבעית לחלוטין, כגברים עובדים.

זאת בנוסף לכך שגם בשוק החופשי הנהוג בחברה הקפיטליסטית של ישראל מודל 2011 בעל המאה עודנו בעל הדעה. כאשר רוב הון העולם מוחזק על ידי גברים, הגברים הם נותני הטון, הם מרכיבי השיח, והחברה מורכבת ככזו המשרתת את צרכיהם, אשר עשויים להיות שונים מן הצרכים הנשיים (וזאת גם אם נניח כי לא קיימים הבדלים אורגניים בין המינים, אלא רק כאלה שהינם תוצאה של חינוך ותרבות). שילוב נשים בשוק העבודה משמעו החזקת יותר מכוחות השוק על ידי נשים, והפיכת השוק ליותר קשוב להן ולצרכיהן. בעולם בו ההפלייה המגדרית הינה עמוקה וחוצת גבולות, נראה כי המדובר במטרה חשובה וראוייה.

שיקולי עלות המערכת – השיקולים האדמיניסטרטיביים: מבחינת עלות כספית, ברור כי יש לבחור במערכת הדורשת כמות קטנה יחסית של פיקוח. מחד גיסא, הותרת המס על בני זוג כמו המס על יחידים תחסוך בעלויות האדמיניסטרטיביות שבמציאת בני הזוג ומיסויים. מאידך גיסא, בשל האפשרות להעברת הכנסות פסולה בין בני זוג (למשל כאלה השולטים זה במשכורתו של זה) אכיפת חוסר ההערמה על המערכת תעלה יותר. לי נראה שבהנחה שהמערכת לא תהפוך לנוירוטית ותרדוף באופן חסר פרופורציה אחר מערימי המס, עלות זו לא צריכה להיות גבוהה

מדי. זאת במיוחד אם נעניש את העבריינים בחומרה יחסית, באופן שבו כלכלית לא יהיה להם כדאי לקחת את הסיכון ולרמות את מערכת המס, בשל תוחלת הרווח השלילית שיפיקו ממעשיהם (זאת הן באמצעות הדין הפלילי ודיני העסקאות המלאכותיות, והן באמצעות כינון מערכת מיסוי אלטרנטיבית לעברייני מס אשר תהיה נוקשה יותר ונתונה פחות למניפולציות מן המערכת הניתנת לכלל האוכלוסייה, כפי שהצעתי לעיל).

יש לשים לב שגם ערכית "עולה" לנו מודל ההפרדה פחות – הוא דורש מאיתנו, כחברה, לפלוש פחות לתחום פרטיותו של היחיד על מנת לקבוע אם ועד כמה הוא חי כבן זוג, על מנת למסותו בהתאם. כך נוכל לאפשר לנישום לשמור על פרטיות פרטים אלו לגבי עצמו, ולא להכניס את המדינה למצב בו היא צריכה לגבות עוד ועוד פרטים אישיים מהאזרחים.

השלכות על מוסד הנישואין: מבחינת השלכות על מוסד הנישואין, נראה שאין השפעה חד משמעית בקביעת אופן המיסוי. על פי רוב המודלים מכבידים הנישואין על נטל המס, ועל כן נוצרת תופעה והיפוכה – מחד גיסא מחזקים דיני המס את הנישואין בכך שהם מקנים להם תוקף נורמטיבי בעל נפקות, ומנגד – מחלישים אותם בכך שקובעים "עונש" על הנישואין בדמות הכבדת הנטל. הדרך היחידה בה ההשלכות על מוסד הנישואין תהיינה חיוביות תהיה אם יוקל נטל המס על הנישואים. מעל לכל נשאלת השאלה – האם המדינה רוצה כלל לקדם את מוסד הנישואין? כאן כבר מקומה של התאורייה הפוליטית בה מחזיק הקורא לתת את התשובה, אך היא איננה חד-משמעית.

(3) תרומתה של התאוריה הקווירית

עד כה יצאנו מתוך נקודת הנחה כי השאלה שעמדה בבסיס רשימה קצרה זו הינה שאלה חשובה – כיצד יש למסות בני זוג? חשבנו שזוהי שאלה חשובה מכיוון שראינו שקיימות השלכות של החיים בזוג על שיקולים שנראים לנו, כתאורטיקנים של דיני המס, כשיקולים חשובים – שיקולים של יכולת לשלם, צדק אופקי וצדק אנכי, כפי שאכן הראינו לעיל, בדיון אודות השיקולים התוך-מיסויים שמשחקים תפקיד בשיח שלנו.⁷¹ עתה, בחלק החותם את הדיון

⁷¹ ראו לעיל, פרק ג(1) וכן פרק ה(1).

הנורמטיבי ברשימה זו, הדיון שהוא עצמו חותם את הרשימה, הייתי רוצה לשים בסימן שאלה את עצם הדיון במיסוי בני זוג כנושא הראוי להתייחסות.

אנו ראינו ששתי הסיבות העיקריות בשלן הדיון אודות מיסוי בני זוג קיים הן ההבדל ביכולת לשלם בין בני זוג ובין יחידים, וכן הקושי המושגי הקיים בקביעה מהו צדק אנכי וצדק אופקי לבני זוג, כאשר הקריטריונים להשוואה הינם הן יחידים אחרים והן זוגות אחרים. תהיות אלו הינן אמנם תהיות אשר יכולות להתבסס על מושג הזוגיות, אך כלל לא ברור שאלו אכן התהיות שראוי שיעסיקו אותנו, בתור תאורטיקנים של דיני המס.

התאוריה הקווירית, בקליפת אגוז, הינה תאוריה החוקרת את התהליכים באמצעותם מתהווה הזהות המינית בחברות, ומסתכלת על תופעות בהן ישנה התייחסות למגדר ככלי להבנת תופעות חברתיות ופוליטיות. אנו ננסה להשתמש בתאוריה הקווירית ככלי להבנת התופעה המשפטית – מיסוי בני זוג. התאורייה הקווירית מציבה סימן שאלה על המשגתן של תופעות, המשגה שאנו נוטים לייחס לה משמעות טבעית ורווחת,⁷² בהקשרנו – החשיבות והמשמעות שאנו נותנים לחיים בזוג, עד כדי טביעת המושג "בני זוג" וייחוס חשיבות לבחירה של אנשים לחיות באופן זה. התאורייה הקווירית טוענת שהגדות שונות בשיח הינן פרי של השלטת מערכת ערכים ואינטרסים של הגמוניה פטריאכלית המעוניינת בשיח דיכוטומי, ושבסופו של יום ההגדרות הנובעות מהשיח ההגמוני הינן תרבותיות, לא טבעיות, והחשיבות שאנו בוחרים לייחס להן נמצאת בעיני המייחס.⁷³ התאוריה הקווירית המודרנית רואה חשיבות בשחרור מהגדרות ותוויות מגבילות, אשר מקורן בהבניות חברתיות. ישנו קשר בין התפישה הקווירית לבין התפישה האנרכיסטית הדוגלת בביטול כל צורה של כפייה והיררכיה חברתית, שכן אלו הם כלים לניצול החלשים על ידי החזקים בחברה, אולם התאוריות אינן זהות.⁷⁴

⁷² THEORIZING HOMOSEXUALITY: TELLING IT STRAIGHT (D. Richardson ed., 1996)

⁷³ ארנה קזין "מ'קוויר" ליחורגת" רסלינג 80, 82-84 (2000).

⁷⁴ להרחבת הידע אודות התאוריות הקוויריות, ראו: מעבר למיניות (יאיר קדר, עמליה זיו ואורן קנר עורכים, 2003); גיודית באטלר קוויר באופן ביקורתי (2001); מישל פוקו תולדות המיניות – הרצון לדעת (1996). לדיון בעל עקרונות דומים (אולם מנקודת מוצא קצת שונה) במערכת המס בישראל ראו אסף לחובסקי "קטגוריות של מין ומעמד בדיני מס ההכנסה" עיוני משפט כד 205, 212-215 (2000).

אחד מהוגי הדעות המרכזיים עליהם נשענת התאוריה הקווירית היה הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו,⁷⁵ אשר בספרו תולדות המיניות גורס כי ישנו קידוש של מוסד הנישואין המשרת את ערכי הבורגנות ואת האליטה החברתית הבורגנית.⁷⁶

לשם המחשה, ננסה לתת דוגמה לאופן שבו אנו כחבה בוחרים לשים דגש על דבר אחד ולא על משנהו ועל הבחירה החברתית הנשקפת מדגש זה. אנו כחברה נוהגים לשים דגש על נטייתו המינית של אדם – האם הטרוסקסואל, הומוסקסואל, לסבית, בי-סקסואל וכו'. סביר יותר שאדע על נטיותיהם המיניות של אנשים שעובדים במשרד בו אני עובדת מאשר על רגישותם ללקטוז או גלוטן, על היותם אנשי קיץ או חורף, או מספר הילדים שיש להם. יש שיגידו שזאת בגלל ההשפעה שיש לאותם נתונים על חייהם היומיומיים של האנשים, אולם נראה שספציפית לגבי דוגמאות אותן הבאתי אין הדבר נכון. אנשים הרגישים לרכיבים השכיחים במאכלים אינם יכולים להרפות מן השאלה, בכל עת שהם אוכלים, פן יבולע להם. אנשים האוהבים קיץ מושפעים מאד מן המראה הסגרירי בחלון וכן להיפך – חובבי החורף מותשים מן החום המעיק, סותם המחשבה והמסרב, באופן שיכול לשנות את חוויית יומם מן הקצה אל הקצה. ילדיו של אדם נמצאים במחשבתו תדיר מדי יום ביומו, ואיתם הוא יבלה את השעות לאחר העבודה, ולעיתים הם אף הסיבה בשלה הוא יוצא לעבודה. כך שנראה שלנטייתו המינית של האדם אין השפעה גדולה יותר מאלו על חייו היומיומיים של אדם, ועדיין – נטייתו המינית תהיה משמעותית יותר.

יש שיגידו שזאת בגלל שנטייתו המינית של אדם מהווה חלק גדול ומשמעותי יותר מהגדרתו העצמית, ושחלק מהתבגרותו של אדם ותפישתו את עצמו כאדם מבוגר ועצמאי תהיה מלווה בהכרח גם בגילוי מיניותו והגדרתה, ושנטייתו המינית של אדם מהווה מרכיב משמעותי באישיותו כפי שהוא תופש אותה, וודאי הרבה יותר מרגישותו ללקטוז או מנטייתו לימים גשומים או מלאי שמש. תפישה זו הינה תפישה הרואה בהגדרה העצמית כטבעית, אולם כאן בדיוק נכנסת התאורייה הקווירית. לפי התאורייה, העובדה שנטייתנו המינית הינה חלק משמעותי כל כך מהגדרתנו העצמית איננה טבעית או הכרחית, אלא תוצאה של תרבות הרואה בנטייה המינית חשיבות, ומטמיעה את התפישה הזו גם בפרטים, אשר ככל בני האדם החיים בחברה, מושפעים גם מתפישותיה.

⁷⁵ קזין, לעיל ה"ש 73, בעמ' 82.
⁷⁶ פוקו, לעיל ה"ש 74.

אם כן נשאלת השאלה: האם בחירתנו ליחוס חשיבות למודל הזוגיות הינה בחירה הנובעת משיקולים אותם אנו רוצים לשקול וראוי שנסקול בתוך השיח המיסי המקדש שאלות אודות היכולת לשלם ואודות צדק אנכי ואופקי, או שמא זוהי בחירה הנובעת כל כולה מתפישה חברתית בלתי מודעת את הזוגיות כמושג בעל חשיבות, תפישה אותה כלל לא ברור שאנו רוצים לקדם, קל וחומר שאנו רוצים לקדם אותה באמצעות דיני המס?

השיקולים אותם מנינו לעיל כהצדקות לתפישה אחרת של בני זוג בשיח מס ההכנסה היו שניים בעיקרם: ראשית, ההבנה שעם הנישואין והשיתוף משתנה היכולת לשלם של בני הזוג. לפי עקרון הצדק האופקי והאנכי, ותפישת היכולת לשלם כעקרון בסיס בדיני המס, הבנה זו אמורה להוביל את תאורטיקן המס למסקנה כי יש להתייחס אחרת לבני זוג מאשר ליחידים, בשל היכולת השונה שלהם לשלם; שנית, הבעייה המושגית שנוצרת עם הנישואין אודות יחידת המיסוי – כאשר אנו נשארים עם מודל מס המסתכל על בני זוג כשני יחידים, הרי שנוצרים כך הפלייה וחוסר שוויון אל מול זוגות אחרים, שכן בשל השיתוף המלא הקיים בין בני הזוג תפישה אמיתית של יכולותיהם הכלכליות, ומתוך כך יכולתם לשלם, תהיה רק אם נסתכל על הכנסותיהם המשותפות. אנו נכנסים לקונפליקט בו מצד אחד אנו מתקשים להשוות את יכולתו לשלם של בן זוג ליחיד אחר ואליו בלבד, ומן הצד השני מתקשים גם להשוותו לזוגות אחרים בלבדית.

כאן תעצור התאוריה הקווירית ותשאל – האם שאלות אלו, המוצגות באופן כה משכנע ומטריד בפסקה הקודמת, הינן שאלות שבאמת ראוי שתישאלנה, והינן בעלות משקל משמעותי כל כך על מנת להוות סוגייה מרכזית ובעלת השפעה כבדת משקל על מדיניות המס שלנו? או שמא מדובר בשאלות הדומות לשאלות רבות נוספות העולות ללא הרף בפריפריה של השיח המיסי, אשר מהן אנו בוחרים להתעלם שכן שיח המס מחפש לא רק אחר משתנים אשר משפיעים במידה מסויימת על היכולת לשלם של הנישומים, או שמטים במידת מה את האיזון והשוויון בין נישומים ומשפיעים על הצדק האופקי והאנכי, אלא בוחר להתמקד במשתנים משמעותיים, אשר להם השפעות רחבות היקף ובעלות השפעות משמעותיות על היכולת לשלם ו/או על הצדק האופקי והאנכי?

נבחן זאת באמצעות השוואה לדוגמאות אחרות של משתנים העשויים לתפוס חלק בשיח מיסי, ונשאל האם ישנה הצדקה להתייחס דווקא לזוגיותו של אדם, ולא לאלו, כמשנה את

ההתייחסות אליו במישור מס ההכנסה. נשווה למשל לשעות עבודה של אדם. מס ההכנסה נשען, כאמור, על עקרון היכולת לשלם, הנובעת מהכנסתו הפנוייה של אדם. אחד השיקולים אותם הזכרנו לעיל כשיקולים לכך שיש להגביר את נטל המס על בני זוג היה כי לבני זוג יותר הכנסות זקופות מאשר לשני יחידים, שכן הם מבצעים זה עבור זה רבות מעבודות הבית, כך שיש לעשות אותן רק פעם אחת ולא פעמיים (למשל, כביסה, בישול, נקיון וכו'). הכנסות זקופות אלה הינן שוות כסף ומאפשרות לבני הזוג שלא לשלם עבורן, ולא להיות ממוסים עבורן, כך שגדלה יכולתם לשלם.

אין ספק כי אבי-טיפוס אחרים של מקרים בהם לשני אנשים המרוויחים את אותה הכנסה ישנן הכנסות זקופות במידה שונה. ניקח לדוגמה את זרח, העובד במשרה מלאה בת 8.5 שעות ביום ועוד 60 שעות נוספות בחודש, ומרוויח 20,000 ₪ בחודש. כאשר זרח חוזר הביתה הוא אוכל ארוחת ערב אותה חימם מאחת המנות הקנויות שנשמרו אצלו במקפיא, מתקלח והולך לישון. ארוחת צהריים הוא יאכל מחר במסעדה שמתחת למשרד שלו, שם גם יאסוף את הכביסה שמסר אתמול במכבסה שליד, בהיעדר פנאי לכבס ולגהץ את בגדיו. לעומתו פרץ עובד 4 ימים בשבוע, 6 שעות ביום ללא שעות נוספות, ומרוויח אף הוא 20,000 ₪ בחודש. פרץ מבשל לעצמו ומכבס לעצמו, ואף מוצא זמן להשקיע בטיפוח גינתו (לא יעלה על דעתו להוציא כסף על גן) ומציאת מציאות בשוק הפשפשים לריהוט דירתו (רהיטים חדשים הם פשוט לא לטעמו, וגם יקרים באופן מחריד). ברור שהכנסתו הפנוייה של פרץ גדולה יותר, בשל העובדה שיש לו שעות פנאי רבות בהן הוא יכול לחסוך לעצמו הוצאות, כאשר הוא איננו ממוסה על הכנסות זקופות אלו. עם זאת, אין התייחסות במערכת מס ההכנסה בישראל למספר השעות בהן עובד אדם כקריטריון למיסוי.

כפי שראינו לעיל, אחת ההצדקות העיקריות לשינוי נטל המס על יחידים הינה ההגדלה בהכנסתם הפנוייה. עצם האמירה שהכנסתם הפנוייה גדלה שנוייה במחלוקת אמפירית, כפי שראינו לעיל, וגם משום כך ברור כי גם אם לבני זוג ישנה הכנסה זקופה הגדולה מהכנסתם הזקופה של שני יחידים, משמעות עובדה זו הינה מוגבלת. נראה לי ברור כי משמעות מספר שעות העבודה גדולה לאין ערוך. כך שבפן החיובי, בפן ששואל מדוע כן להתחשב בשיקול מסויים, נראה שישנה עדיפות להתחשב במספר שעות העבודה של אדם על פני ההתחשבות בהיותו חלק מזוג.

אך, כאמור, במסגרת השיקולים אותם יש לשקול בבחירה אם להתייחס למשתנה מסויים כבעל משמעות מיסית יש לשקול גם את השיקולים השליליים, האדמיניסטרטיביים בעיקרם – עד כמה "יעלה" לנו להתחשב בשיקול זה. קל יותר להתחשב בשיקולי זוגיות, כך יאמרו, בשל העובדה שלרשויות קל יחסית להתחקות אחר מצבם הזוגי של אנשים (והם עושים זאת בהקשרים אחרים) כך שגם לא צריך להשקיע משאבים כלכליים על מנת לאתר זוגות לצרכי מס, וגם ישנה פגיעה מינימלית בפרטיות. אלו גם מהשיקולים המרכזיים שלא להתחשב, למשל, בחלוקת דירה עם שותפים (דבר שיקשה על האיתור שכן שותפים מתחלפים בתדירות גבוהה, וקשה לקבל רישום אודות מספר השותפים החולקים דירה). התחשבות בזוגיות הינה משמעותית יותר ושווה את המאמץ הנדרש לכינון חקיקת מס סביבה, בניגוד, למשל, בהתחשבות באנשים המרכיבים משקפיים, שאמנם מוציאים יותר מאנשים שאינם מרכיבים משקפיים, אולם עלות המשקפיים הינה זניחה ומתאזנת עם עלויות אחרות, ולכן לא סביר להתחשב בה בקביעת הבסיס הנורמטיבי של המס.

לעומת אלה, התחשבות במספר שעות עבודה איננה בעייתית, וודאי שאיננה בעייתית יותר מהתחשבות בנישואין. כפי שצינתי, ההבדל ביכולת לשלם בעקבות מספר שעות העבודה ביום הינו משמעותי. יכולת המעקב אחרי מספר שעות העבודה של נישום איננה בעייתית מיוחדת. עבור שכירים הבעיה זניחה, הרי ישנה חובה חוקית שלא לשלם להם באופן גלובלי על השעות הבסיסיות ועל השעות הנוספות, כך שנוכל לבקש מן המעסיק לדווח כמה שעות עובד המועסק, ולוודא שהדבר נכון באמצעות חישוב התשלום עבור השעות הנוספות. עבור עצמאיים המשימה קשה יותר, שכן אין עליהם פיקוח בדמות מעסיק, שאמור לדווח עליהם למס ההכנסה. עם זאת, אנו סומכים על עצמאיים בשלל הקשרים, ומכריחים אותם באמצעות נורמות פליליות לנהל ספרי חשבונות וכן אמצעים נוספים. ביקורת על שעות העבודה של אדם לא אמורה להיות מסובכת יותר מאשר ביקורת על מספר שקיות החלב שמכר. גם כאן וגם כאן תהיינה רמאויות, אולם גם כאן וגם כאן הן אינן מספיקות על מנת לשכנע אותנו לחדול מהחתימה אודות המיסוי הראוי. אף במישור הפגיעה בפרטיות מעקב אחרי השעות אותן אדם עובד הינו בעייתי אף פחות ממעקב אחר מצבו המשפחתי, שכן האדם חש קרבה אישית גדולה יותר למצבו המשפחתי מאשר לשעות אותן הוא עובד. ניתן היה להמשיך ולתת כאן דוגמאות נוספות לאלמנטים אחרים בחייו של אדם אשר משפיעים במידה רבה על יכולתו לשלם ואשר אינם כה מסובכים למדידה ובכל זאת אינם זוכים ליחס במערכת המס הישראלית, אולם לא זה מוקד רשימה קצרה זו, אלא ההבנה ששיקול זה

הינו בעייתי כשיקול המצדיק את ההתייחסות המיוחדת למצבו הזוגי של אדם בדיני מס ההכנסה בישראל.

גם לגבי הקונפליקט המושגי שנוצר מההשוואה ניתן לטעון טענות דומות. אנו נמצאים במצוקה מושגית, שכן קשה לנו לבחור אם להשוות בני זוג לבני זוג אחרים או ליחידים, ובשל כך קשה לנו לבחור כיצד נוכל להשיג באופן הטוב ביותר את הצדק האופקי והאנכי. המצוקה נוצרת בשל העובדה שאיננו בטוחים עוד לאילו אחרים עלינו להשוות את הנישום על מנת לקבל תוצאה צודקת. נראה לנו סביר כי זוגיותו הכניסה אותו למימד השוואה רלוונטי אחר – מימד ההשוואה לזוגות אחרים. אמת היא, כפי שהסברנו לעיל, שזוגיות משנה את מצבו הכלכלי של האדם. ישנם שיקולים הנשקלים במסגרת זוגיות, כמו למשל חלוקת ההכנסות בין בני הזוג – כיצד יעיל לעשותה? האם כדאי שכן זוג א' יעבוד יותר שעות או שמא בן זוג ב'? כל אלו מצדיקים התייחסות אל הזוג כיחידת המיסוי, והשוואתו לזוגות נוספים. עם זאת, איננו עושים זאת במקרים אחרים המשפיעים אף הם לא פחות על השיקולים לקביעת יחידת המיסוי הראוייה, ולתשובה לשאלה למי עלינו להשוות אותה.

ניקח לדוגמה את משפחתו של אדם. ילדים אמנם נלקחים בחשבון בעת מיסוי נישומים באמצעות נקודות זיכוי, אך מה בדבר הורים ואחים? אפרים מגיע ממשפחה אמידה, אשר רכשה עבורו ועבור בת זוגו דירה יפה בפרוורי עיר גדולה, מרחק 20 דקות ממרכזה, שם עובד אפרים בעבודה בה הוא מרוויח 20,000 ₪. מנשה לעומת זאת מגיע ממשפחה שלא היתה יכולה לתמוך בו. את לימודיו באוניברסיטה הוא מימן בעצמו באמצעות עבודה והלוואות, אותן הוא מחזיר עד היום. מנשה ובת זוגו גרים בדירה שכורה במרכז העיר, שכן רק שם ישנה נגישות סבירה לתחבורה הציבורית לה נזקק מנשה לשם הגעה לעבודתו, בה הוא מרוויח 20,000 ₪. האם גם כאן נעשה את ההבחנה המושגית, וניכנס למצוקה מכך שמצד אחד אנחנו רוצים להשוות את הנישומים ליחידים אחרים, מצד שני אנחנו רוצים להשוות את הנישומים לנישומים המקבלים תמיכה דומה מהוריהם? גם כאן הטיעון האדמיניסטרטיבי שיצביע על קשיים פרקטיים יהיה חלש, שכן תמיד אפשר לבדוק בפשטות את מדרגת המס של ההורים. נכון שהמתאם בין רמת ההכנסה של ההורים לבין מידת העזרה שילדיהם מקבלים אינו בן 100%, ואף משתנים ממשפחה למשפחה ובהתאם לגילו של הנישום והשתייכותה החברתית של המשפחה, אולם אמפירית כך גם השינויים הכלכליים העוברים על נישומים בעקבות כניסתם לזוגיות, כפי שאמרנו לעיל. אנו בוחרים לתת

לזוגיות משקל יתר על ההשתייכות המשפחתית בשל מגוון סיבות (למשל – יכולת הבחירה שלנו להיות בזוגיות, לעומת חוסר יכולת לבחור את משפחת המוצא שלנו), אולם האם ראוי להתחשב בהן גם בקביעת המס הנורמטיבי? זוהי שאלה שגם אם יש שיענו עליה בחיוב, ראוי שתישאל ושתימצא על השלחן בעת הדיון על קביעת דיני המס.

לסיכומו של חלק זה אודות תרומתה של התאוריה הקווירית – נראה שהדגש שהושם על זוגיות דווקא כמשתנה רלוונטי למס הכנסה הינו חשוב ככזה הנשען יותר על נורמות ותפישות חברתיות מאשר על שיקולים פנימיים של מערכת המס. גם אם אין בכך כדי לפסול את הנורמות והתפישות החברתיות הללו, חשוב להצביע על מה שנעשה בשיח זה של המס, ולפעול בתוכו בעיניים פקוחות. כאן עלינו לשאול – בהתחשב בכך שלהצבעה על בני זוג במסגרת דיני מס הכנסה השלכות חברתיות כה רחבות, ובהתחשב בכך שעצם הבחירה להתייחס לזוגיות כבעלת משמעות הינה בחירה חברתית – האם הבחירה עודנה ראוייה? לי נראה, לאור השיקולים אותם הזכרנו לעיל במסגרת השיקולים החוץ-מיסויים, שלא.

(4) מסקנות

באופן בסיסי, די היה לי להעלות את השיקולים השונים המשחקים תפקיד בעת הדיון בשאלת מיסוי בני הזוג ולהעלות את התהיות הבסיסיות על עצם השאלה, על מנת להשיג את מטרתי. בעת ניתוח השיקולים לעיל הראיתי לאן נוטים השיקולים. על כן, בעת הצעת המודל הראוי בעיניי במסגרת פרק קצר זה אודות המסקנה הנורמטיבית הראוייה, אינני עומדת על כך שהוא המודל הנורמטיבי הנכון, אלא רק זה שאפשר לגזור מניתוח מכלול השיקולים אותם הזכרנו לעיל.

באופן בסיסי נראה לי, שבשל חוסר המובהקות של השיקולים עליהם הצבענו לחריגה מן המודל בו ימוסו בני אדם כיחידים, אין סיבה טובה לעשות כן. מסקנתי זו רק מתחזקת עוד יותר לאור תובנותיה של התאורייה הקווירית, אשר שמה את עצם העיסוק בבני זוג דווקא כעיסוק מפוקפק, התלוי יותר בתפישותינו החברתיות ופחות בשיקולים אותם אנו חפצים לשקול במסגרת קביעת המס הנורמטיבי. לכן, בנתני משקל רב לשיקולי נייטרליות של מערכת המס, נראה לי נכון לאמץ את המודל הנפרד.

עם זאת, ייתכן גם מודל אחר, המציג צורת פתרון אחרת לשאלה. הבעייה אותה אני מוצאת במודל זה הינה שהוא מתבסס פחות על השיקולים המוכרים לנו כיום במערכת המס ויותר על תפישת עולם סוציאליסטית, שאולי אין זה המקום להכניסה. רעיון שנראה לי שיהיה נכון לבדוק גורס סוג מסויים של מודל איחוד והפרדה – על פי היחס בין מספר השעות שכל בן זוג משקיע בעבודתו (ולא חלוקה שווה, או כל חלוקה קבועה מראש ואחידה). כאן יש יעילות מול הכנסה זקופה, שכן בן הזוג יצא לעבודתו רק אם ישתכר בה שכר העולה על הרווחה שיפיק לו יישאר בבית. שיקול נוסף הינו הגברת השוויון בתוך הזוג – בעוד סתם כך כל שעה נוספת של בן הזוג המפרנס המשני היתה שווה פחות בשל העובדה שהרוויח פחות, במסגרת מודל זה נוסף ערך מוסף להכנסתו של בן הזוג בעל ההכנסה הנמוכה יותר, שכן בהכנסתו הוא גם מקל את נטל המס על שני בני הזוג. הצעה זו איננה מתאימה לשיקולי היעילות הכלכלית במובן הצר, שכן בסופו של יום ייתכן שבן הזוג יעבוד תמורת סכום שאינו שווה את התועלת שמופקת מהעבודה שלו בשל הרצון לחסכון במס (וכך הדלתא תהיה בעצם על חשבון המדינה), אולם, כפי שהוצע לעיל, מדובר בסוג של פיצוי על העיוות הקיים כיום כלפי המפרנסת המשנית, אשר חסומה יותר מהצטרפות לשוק העבודה בשל היותה אישה. מדובר גם בחיזוק מעמדן של נשים ומקומן כעובדות וכמפרנסות, הן כלפי החברה והן בתוך הבית, כלפי בני זוגן. הצעה זו גם ממסה באופן עקיף את ההכנסה הזקופה של בני הזוג, ולכך רלוונטי הדיון שנערך לעיל בדבר ההצדקה למסות הכנסה זקופה באופן עקיף, כאשר זו ככלל איננה ממוסה במשפטנו.

כאמור, הצעה זו איננה אידיאלית, והיא כרוכה בשינוי תפישתי, למשל אודות השאלה מה בדיוק אנחנו ממסים – עבודה או רווח, אולם זוהי הצעת שיטה שנראה לי שתוכל להעשיר את השיח הקיים, והצר מדי, אודות הפתרונות למיסוי בני זוג.

ו. סיכום

במסגרת רשימה קצרה זו ניסיתי להתמקד בשאלת מס הכנסה לבני זוג. שאלתי מהו מס טוב, והגעתי למסקנה כי מדובר במס המקיים התאמה בין המס לבין היכולת לשלם של הנישום, וצדק אנכי ואופקי בין נישומים שונים. מיפיתי כי בהפיכה לבן זוג, ככל הנראה משתנה יכולתו לשלם של הנישום, וכי מעבר לכך מתעוררת גם בעייה קונספטואלית למי עלינו להשוותו בבחינת

הצדק האנכי והאופקי – אם ליחידים אחרים או שמא לזוגות אחרים. ראינו גם את ההשלכות החוץ-מיסוייות של הכרעה בשאלת אופן המיסוי של בני הזוג. לאחר שסקרתי את המצב בארץ ובמדינות נבחרות בעולם וראיתי שאף מדינה לא הצליחה למצוא את נוסחת הקסם לפתרון הבעיות שעולות בעקבות כניסת הנישום לזוגיות. בשל כך, ובשל העובדה שלא נוכל למנוע אנשים מלהיכנס לזוגיות על מנת לפתור את הבעיה, נדרשתי לשיקולים הנורמטיביים בשנית, על מנת לראות אם ניתן להפיק מתוכם קווים כלליים לקביעת המס הנורמטיבי. ראיתי כי השיקולים התוך מיסויים אינם מובילים אותנו לכל מסקנה חותכת, ובהיעדר כזו ובהתקיים צורך להכריע, נדרשתי גם לשיקולים החוץ מיסויים שהובילו אותי, גם אם לא באופן גורף, לתמיכה במודל מיסוי נפרד לבני זוג.

מכאן פניתי לבחינה מחודשת של עצם השאלה – האם ראוי כלל לשאול את שאלת מיסוי בני הזוג? הצבעתי על כך שלמרות שקיימים שיקולים משיקולים שונים למסות את בני הזוג אחרת מאשר את היחידים (כפי שפורטו בהרחבה במסגרת החלק הנורמטיבי התיאורטי של הרשימה), ייתכן שאלו אינם משמעותיים מספיק כדי להצדיק את היחס השונה לבני זוג במסגרת דיני מס ההכנסה. העליתי את ההשערה שאנו בוחרים לדבוק בשאלת מיסוי בני הזוג, ולא בשאלות אחרות בעלות השפעה לא פחותה על המס הנורמטיבי ובעלות בעיות קונספטואליות לא קטנות יותר, בשל העובדה שאנו פועלים בתוך שיח חברתי הגמוני, הרואה בזוגיות מוסד חשוב, בשל העובדה שהוא נותן לו חשיבות מסיבותיו הוא, אך לא בהכרח עם קשר אמיץ ואובייקטיבי להשלכות הזוגיות על המציאות. מתוך פקפוק זה התחזקתי במסקנתי כי מודל הפרדה, היחיד אשר אינו מייחס לעצם ההימצאות בזוגיות חשיבות, עשוי להיות המודל המתאים ביותר. בשולי הדברים גם הצעתי מודל אחר, המתחשב בהטיות הקיימות בחברתנו, בהתחשב בכך שלמרות שהחשיבות של הזוגיות איננה אינהרנטית, כיום בחברתנו ברור כי חשיבות כזו אכן מוקנית לזוגיות. את הבירור אודות פרטי הדין הנורמטיבי הראוי ניתן להותיר למחקר נוסף שייערך בעתיד.

ז. בבליוגרפיה

חקיקה ישראלית:

פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], התשכ"א-1961.

פסיקה ישראלית:

- ע"א 789/86 חזאן נ' פקיד שומה עכו פ"ד מג(1) 427.
- ע"א 32/60 פויכטונגר נ' פקיד השומה ת"א 4 פ"ד יד 1366.
- ע"א 67/69 זקס נ' פקיד השומה ת"א 4 פ"ד יד 1845.
- ע"א 417/60 קאופמן נ' פקיד השומה ת"א 1, פ"ד טו 483.
- ע"א 30/61 בנטל נ' פקיד השומה, חיפה, פ"ד טו 1437.
- ע"א 4599/91 מלצר נ' פקיד השומה, חיפה, פ"ד מז(3) 83.
- ע"א 135/66 פקיד השומה, ת"א 4 נ' פורת, פ"ד כא(2) 411.
- ע"א 322/83 קרקו נ' פקיד השומה – מדגם עפולה פ"ד לח(4) 829.
- ע"א 120/86 שלם נ' פקיד השומה, ירושלים, פ"ד מג(2) 163.

ספרות בעברית:

רפעתא עזאם "מיסוי בני זוג בדין הישראלי: הגיעה השעה לאמץ מודל הפרדה" עלי משפט ה 179 (התשס"ו).

רפעתא עזאם מיסוי בני זוג (עבודת גמר לתואר "מוסמך במשפטים", האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למשפטים, 2001).

י' אדרעי "בסיס מס כולל" משפטים יב 431 (תשמ"ג).

יורם מרגליות "על רגרסיביות מדומה בתחום מיסוי המשפחה" מאזני משפט ב 351 (תשס"ב).

אסף לחובסקי "קטגוריות של מין ומעמד בדיני מס ההכנסה" עיוני משפט כד 205 (2000).

- מעבר למיניות (יאיר קדר, עמליה זיו ואורן קנר עורכים, 2003).
- גידית באטלר, קוויר באופן ביקורתי (2001).
- מישל פוקו, תולדות המיניות – הרצון לדעת (1996).
- ארנה קזין "מ'קוויר" ל'חורגת" כתב העת רסלינג 80 (2000).

מקורות זרים:

Income Tax Assessment Act (1997).

Joachim Lang, *Germany*, in FAMILY TAXATION IN EUROPE (Maria Teresa Soler Roch ed., 1999).

Asa Gunnarsson, *Sweden*, in FAMILY TAXATION IN EUROPE (Maria Teresa Soler Roch ed., 1999).

Michael A. Livingstone, *Reinventing Tax Scholarship: Lawyers, Economists, and the Role of the Legal Academy*, 83 Cornell L. Rev. 365, (1997-1998).